

→ Поштовани читаоци

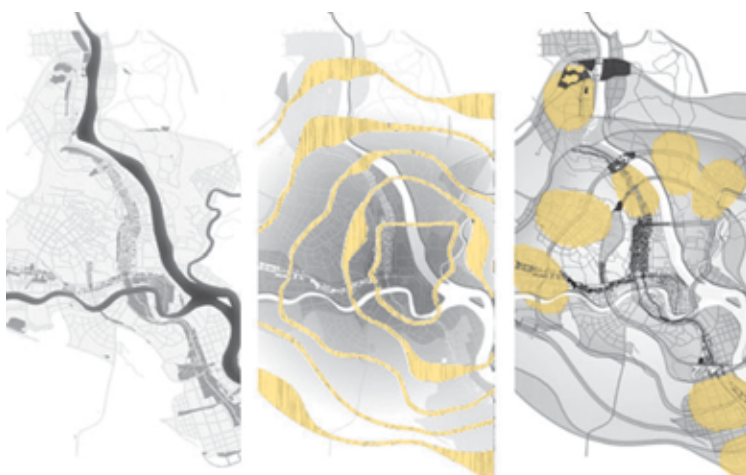
→ Пред вама се налази Специјално издање часописа ИНФО бр. 4/2009., који је као својеврсни приручник приредио наш уважени колега, урбаниста, господин Велимир Ж. Томић. Свој радни век провео је у Урбанистичком заводу Београда.

Приручник “Принципи одрживог уређења простора и развоја насеља” настао је као плод његовог вишегодишњег бављења принципима развоја градова и насеља. Текст је намењен урбанистима и сматрамо да може бити многоструко користан, на првом месту као подсетник на принципе одрживог развоја градова и насеља, затим као речник термина коришћених у овој области и на крају сматрамо да може бити добар извор литературе, углавном на немачком језику.

Осим свог стручног рада, Велимир Томић је дуго радио у комисијама ресорног Министарства за оцену планова Републике Србије. Увек је имао разумевања и стрпљења за колеге, често младе и недовољно искусне у планирању, којима је са пуно такта и на добрим примерима несебично указивао на могућа побољшања у плановима.

Надамо се да ће овај приручник Велимира Томића намењен урбанистима, допринети њиховом раду, бар онолико колико су његови савети и коментари помогли свим колегама који су радили са њим.

Редакција

ИНФО

година VII - Специјално издање
август, 2009.

ISSN 1451-5393

Издаје:

Јавно урбанистичко предузеће
Урбанистички завод Београда
Палмотићева 30
телефон редакције: 3331-526
e-mail: marta.vukotic@urbel.com
www.urbel.com

За издавача:

директор
мр Жаклина Глигоријевић дипл.инж.арх.

Уредник:

мр Марта Вукотић-Лазар

Редакција:

Зорица Косовић, Наташа Даниловић-Христић, Мирјана Пауновић, Маја Јоковић-Поткоњак, Марија Лалошевић

Технички уредник и припрема за штампу:

Љиљана Станковић

Коректура:

Александра Везмар

Штампа:

Желнид д.о.о.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
711.4

ИНФО-Специјално издање/ уредник Марта
Вукотић-Лазар.-

Год. 7, бр.4 (2009) - - Београд : Јавно
урбанистичко предузеће Урбанистички
завод Београда, 2009.- - 30цм

Специјално издање

ISSN 1451-5393 = Инфо - Урбанистички
завод Београда

COBISS.SR-ID 108907788

Принципи одрживог уређења простора и развоја насеља

Приручник приредио
Велимир Ж. Томић

САДРЖАЈ

I	РАЂАЊЕ ГЛОБАЛНОГ ПРОЈЕКТА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА	7
	1. Развој насеља и уређење простора у освит рађања “одрживог развоја”	7
	2. “Унутрашње ширење града”	7
	3. Нови смисао “спољашњег ширења града”	8
	4. Рађање концепта “одрживог развоја”	9
II	КАРАКТЕРИСТИКЕ ГЛОБАЛНОГ ПРОЈЕКТА “ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА” ...	10
	1. “Одржив развој” као потреба садашњих и будућих генерација	10
	2. Повезаност “одрживог развоја” и заштите животне средине	10
	3. Разлике између глобалног и регионалног “одрживог развоја”	11
	4. Плуралистички функционализам и “одржив развој”	12
III	УНАПРЕЂИВАЊЕ ИНТЕГРАЛНЕ СТРУКТУРЕ И ЛИКА ГРАДА	13
	1. Градска обнова као трајан облик репродукције града	13
	2. Градска обнова као део интегралног процесног планирања	13
	3. Процесно оријентисано планирање.....	13
	4. Координација учесника у градској обнови.....	15
	5. Иновациони пројекти и градска обнова	15
	6. Елементи лика насеља	16
	7. Обликовање насеља	16
IV	СМЕРНИЦЕ ЗА УПРАВЉАЊЕ УРЕЂЕЊЕМ ПРОСТОРА	18
	1. Смернице за одрживо уређење простора	18
	2. Садржај планова за одрживо уређење простора	19
V	СМЕРНИЦЕ ЗА УПРАВЉАЊЕ ГРАЂЕЊЕМ	21
	1. Смернице за одрживу изградњу насеља	21
	2. Садржај плана намене површина.....	21
	3. Садржај плана за грађење.....	22
VI	СТРАТЕШКИ ПРИНЦИПИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА НАСЕЉА	23
	1. Ограничење просторног раста насеља	24
	2. Флексибилно коришћење простора	24
	3. Мултифункционална структура насеља и мешовите намене	25
	4. „Концентрисана децентрализација” и визија централних места	25
	5. Одржива заштита природе и предела	26
	6. Социјално уједначавање.....	27
	7. Очување културног предела	28
VII	СТРАТЕШКИ ПРИНЦИПИ КОРИШЋЕЊА РЕСУРСА	29
	1. Коришћење обновљивих ресурса	29
	2. Коришћење необновљивих ресурса	29
VIII	ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	31
	1. Очување капацитета животне средине	31
	2. Заштита животне средине од природних и антропогених утицаја.....	32
	3. Заштита изворишта водоснабдевања.....	32
	4. Угроженост животне средине на глобалном нивоу	33
	5. Природна ограничења и услови за изградњу	33
IX	СТРАТЕШКИ ПРИНЦИПИ ОДРЖИВОСТИ ЕКОСИСТЕМА	35
	1. Еколошка одрживост животног простора	35
	2. Смањивање потрошње необновљивих ресурса.....	35
	3. Земљиште за пољопривреду и шуме	35

X	СТРУКТУРА ГРАДА	37
	1. Привредна структура града	37
	2. Функционална структура града	37
	3. Централна места и заједнице насеља	39
	4. Доступност заједничких потреба.....	40
XI	РАЗНОВРСНОСТ И ШАНСЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОСТОРА	41
	1. Појавни облици туризма	41
	2. Бање и бањска места	41
	3. Туристичко-рекреативни комплекси у приобаљу река.....	43
XII	ПРИНЦИПИ ОДРЖИВОСТИ БРДСКО-ПЛАНИНСКИХ ПОДРУЧЈА	44
	1. Брдско-планинска подручја и очување екосистема	44
	2. Границе брдско-планинских подручја	44
	3. Брдско-планинска подручја као животни простор	44
	4. Брдско-планинска подручја као туристички простор	45
	5. Брдско-планинска подручја као привредни простор.....	46
XIII	ПРИНЦИПИ ОДРЖИВОСТИ НИЗИЈСКИХ ПОДРУЧЈА	48
	1. Низијска подручја и очување екосистема.....	48
	2. Низијска подручја као животни простор	48
	3. Низијска подручја као туристички простор	50
	4. Низијска подручја као привредни простор	50
XIV	ПРИНЦИПИ ОДРЖИВОСТИ СЕОСКИХ ПОДРУЧЈА	53
	1. Сеоска подручја као животни простор	53
	2. Сеоска подручја као привредни простор	53
	3. Сеоска подручја као туристички простор	53
XV	СТРАТЕШКИ ПРИНЦИПИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА САОБРАЋАЈА	54
	1. Принципи одрживог развоја саобраћајних система	54
	2. Путни саобраћајни систем.....	55
	3. Улични саобраћајни систем у насељима	55
	4. Шински саобраћајни систем	56
	5. Јавни путнички превоз.....	56
	6. Фазно унапређивање саобраћајних система	56
	7. Безбедност у саобраћају	58
XVI	ИНТЕНЗИТЕТ КОРИШЋЕЊА ПРОСТОРА У НАСЕЉИМА	59
	1. Урбанистички параметри за коришћење простора у насељима	59
	2. Исказивање урбанистичких параметара	60
	3. Специфичне карактеристике урбанистичких параметара	61
	4. Изведени урбанистички параметри	63
XVII	АНКЕТА О БУДУЋИМ ГЛАВНИМ ЗАДАЦИМА И СТРАТЕШКИМ ПРИНЦИПИМА ПРОСТОРНОГ И УРБАНИСТИЧКОГ ПЛАНИРАЊА	68
XVIII	БИБЛИОГРАФИЈА	75
	БИОГРАФИЈА	80

ПРЕДГОВОР

Овај материјал је нека врста приручника намењеног пре свега онима који се баве изградом урбанистичких планова.

Кроз свој рад и дугогодишње искуство сматрао сам да нешто овако може бити корисно и циљ ми је био да помогнем, пре свега, у методолошком приступу, усвајању терминологије а са њом истовремено и принципа који су суштински значајни за стратешко координисање променама у простору, у складу са принципима одрживог развоја.

Дугујем захвалност за подршку у настојању да се уведу принципи одрживог уређења простора и развоја насеља као иновативни поступак урбанистичког планирања: Зорану Радосављевићу, дипл. просторном планеру, мр Живојину Кара-Пешићу, дипл. инж. арх., мр Ратки Чолић, дипл. инж. арх., Оливери Шкољевић, дипл. инж. арх., Зорани Филиповић, дипл. просторном планеру.

Посебно дугујем велику захвалност Урбанистичком заводу Београда за подршку да се овај материјал публикује.

УВОД

Сматрао сам потребним да наведем хронологију догађаја који су били, сваки на свој начин, значајни за припрему овог текста:

- **У другој половини 20. века** интезивирају се принципи “одрживог развоја”, као одговор на неповољне последице урбане и индустријске експанзије, које нису довеле до побољшавања животних услова.
- **1982. године** сам извршио синтезу намене површина у Нацрту Просторног плана Републике Србије. Циљеви опште организације Републике Србије постају смерница за одрживо уређење макроцелина, као што су низијско - брдска и брдско-планинска подручја.
- **У периоду 1982-1992. године** јача свест код становништва о неопходности увођења стратешких принципа, као скуп меродавних правила за одрживо уређење простора и изградњу насеља.
- **Јуна 1992.**, у Рио де Жанеиру 179 земаља потписало је као глобалну обавезу “Декларацију о животној средини и развоју” и АГЕНДУ 21, чиме је концепт одрживог развоја прихваћен и отпочео свој развој.
- **1996. године** приказујем у часопису “Право”, година XIII, број 6, Нови Сад 1996., у чланку “Просторно и урбанистичко планирање у функцији одрживог развоја” следеће: 1. принципе одрживог развоја; 2. одржив развој и просторно урбанистичко планирање; 3. еколошку ревитализацију животног простора; 4. градитељско наслеђе; 5. уједначавање услова живота у насељима.
- **У периоду 1992- 2008.** Комисија за стручну контролу генералних планова насеља и Комисија за стручну контролу просторних планова општина, чији сам био члан, прегледале су око 170 планова. Кроз логистичке препоруке и примедбе побољшана су планерска решења, извршено је њихово усаглашавање са ограничењима и условима за изградњу и изведени су конзистентни принципи одрживог уређења простора и развоја насеља. Нарочито је поклоњена пажња: 1. карактеристикама одрживог развоја; 2. унапређивању структуре града; 3. управљању простором; 4. управљање грађењем; 5. коришћењу ресурса; 6. заштити животне средине; 7. одрживости екосистема; 8. развоју макроподручја; 9. интезитету коришћења простора.

Безрезервну подршку добили су предложени принципи одрживог уређења простора и развоја насеља, односно високи иновативни систем планирања одрживог развоја на глобалном и светском нивоу.

1. Развој насеља и уређење простора у освит рађања “одрживог развоја”

- 1.1. Концепт “одрживог развоја” насеља рађао се поступно током друге половине 20. века, као одбрамбена реакција на неповољне последице урбаног и индустријског развоја, које су претиле да угрозе опстанак људи и обиље врста.
- 1.2. На убрзано развијање принципа одрживог развоја, значајно су утицали:
 - а) неумерен раст потрошње необновљивих и обновљивих природних ресурса, са тенденцијом њиховог исцрпљивања;
 - б) трајно повећавање површина, које се екстензивно користе за изградњу саобраћајница и ширење насеља;
 - в) угрожавање животне средине и екосистема;
 - г) деградација природних вредности и културних добара;
 - д) учесталост појава природних катастрофа, са гледишта њихове разорне моћи и просторног обухвата, због глобалних климатских промена;
 - ђ) недовољно побољшавање животних услова.
- 1.3. Средином 80-тих година 20. века долази до прекретнице у принципима планирања насеља и коришћења простора. Талас “урбане експанзије”, који је пратило прекомерно “спољашње ширење града”, донео је разочарење у погледу истинских побољшавања животних услова. Врх овог таласа доживљава свој крај, на подручјима без миграција и са малим природним прираштајем становништва.
- 1.4. Као реакција на урбану експанзију, планирање развоја насеља на значајним просторима, почињу да карактеришу нови принципи одрживог развоја:
 - а) “контракција” и “интензивирање” коришћења недовољно искоришћених и неизграђених простора;
 - б) рађање новог приступа у урбанистичком и просторном планирању, под именом “унутрашње ширење града”;
 - в) ограничавање “спољашњег ширења града”, на подизање квалитета живота у ивичним деловима насеља и њихово заокруживање.

2. “Унутрашње ширење града”

- 2.1. “Унутрашње ширење града” представља парадигму будућег развоја града, која у себи сублимира основне принципе одрживог развоја.
- 2.2. Одржив развој предпоставља, да ће се животне потребе садашњих и будућих генерација обезбеђивати, претежно, у оквиру постојећих недовољно искоришћених грађевинских подручја, уз развијање “мултифункционалне” урбане и социјалне структуре насеља и флексибилно коришћење простора и грађевинских објеката, уз повратне промене намена.
- 2.3. “Унутрашње ширење града” ставља у средиште пажње:
 - а) изузетну бригу за унапређивање постојећег стања, кроз обнову, ревитализацију и доградњу грађевинског фонда и унапређивање саобраћајне и комуналне инфраструктуре и јавних служби у градским деловима у целини;
 - б) промену намене и примереније коришћење ареала железничких станица, касарни, индустрије и других неискоришћених или недовољно искоришћених простора у грађевинском подручју;

- в) увођење “мешовитих намена”, које ће обухватати становање са услугама и другим компатибилним наменама, као и са мањим иновативним производним погонима, који не угрожавају животну средину;
- г) промену намена постојећих објеката, уз прилагођавање новим потребама и успостављање “мултифункционалне структуре насеља”;
- д) увођење “процесног планирања”, које мора бити интегрално и у функцији обликовања насеља и процеса трансформације већих просторних целина;
- ђ) зонирање насеља на хомогене зоне, са гледишта њихове функције, типологије и времена настајања, које ће пролазити кроз стално унапређивање. То су зоне за заштиту, обнову, урбану трансформацију, промену намене, санацију и нову изградњу, уз очување регулације улица, парцелације и карактеристика амбијенталних целина;
- е) неговање мултиурбане структуре града, која сведочи о исконском трагању за “месијанским градом” и “божанским споменицима”. Резултат ових тежњи су величанствени торњеви катедрала и градских већница, који продиру у божанске висине;
- ж) доследно предузимање дугорочних мера за санацију угрожених делова животне средине, као што су поремећени екосистеми; предели деградирани изградњом површинских копова угља и минералних сировина; загађења подручја до засићења;
- з) брижљиво уважавање ограничавајућих фактора, код изградње и реконструкције насеља, као што су загађена подручја, која је тешко санирати; подручја угрожена поплавама и бујицама; ерозијом и клизиштима; земљотресима и другим елементарним непогодама;
- и) избегавање подручја, која могу бити рушилачки угрожена од природних катастрофа велике разорне снаге;
- ј) веома обазриво поступање са просторима и објектима, чија је заштита од трајног значаја, као што су непокретна културна добра са заштитном околином; природна добра велике вредности; ненарушена пространства у пределу; изворишта вода високог квалитета за снабдевање становништва; изворишта минералних и термоминералних вода; подручја са лековитим факторима, као што су бање и туристичка места; подручја за одмор и рекреацију у природи.

3. Нови смисао “спољашњег ширења града”

- 3.1. “Спољашње ширење града” суштински се не односи на физичку експанзију града, већ пре свега, на доградњу и урбану трансформацију градских подручја изван централне зоне. При томе се поставља захтев, да нови градски простори одмах буду интегрисани у организам града и да изграде свој сопствени дух и изглед. То се може остварити, полазећи од следећих принципа:
- а) развојна подручја одржавати трајно прилагодљивим на променљиве захтеве и на развој у етапама, кроз планско обезбеђивање простора за становање, јавне службе, снабдевање, услуге и производне делатности, као и за одмор и рекреацију;
 - б) омогућити промене намена постојећих објеката у компатибилне намене, што ће бити, нарочито, потребно после достизања одређене фазе раста и социјалне консолидације;
 - в) развијати осећај одговорности код нових становника за њихову градску четврт, кроз обезбеђивање парцела за самосталне градитеље средњег имовног стања, као и групације парцела, погодних за задруге, односно за удружене градитеље;
 - г) неговати архитектонску разноврсност структурних елемената, при обликовању јавних простора и изградњи објеката и подстицати креативна решења. Томе може да допринесе и формирање малих грађевинских парцела, ради спречавања појава мегаструктура, као и ради омогућавања разноврсности архитектонских решења и облика становања;

- д) развијати мешовиту социјалну структуру становништва, кроз мешавину станова финансираних сопственим средствима становништва, као и јавно субвенционираних станова. Градити станове у власништву и станове за издавање;
- ђ) подстицати “мултифункционалну структуру” свих делова насеља, као обавезну мешавину: становања, услуга, снабдевања, производних погона, у оквиру малих оперативних јединица;
- е) спречавати деградацију предела, кроз дисперзну експанзију насеља у пределу, као и њихових појединих функција;
- ж) подстицати концентрисан развој насеља, као и заједничке саобраћајне, енергетске, водопривредне, телекомуникационе и друге техничке системе за заједнице насеља и груписати њихове транспортне водове у заштитном појасу јавних путева;
- з) форсирати јавни превоз и немоторизовани индивидуални саобраћај који снажно делују на интегрисање насеља и њихове периферије;
- и) подстицати формирање нових зелених површина, нарочито, на ободу насеља, које штите насеље и представљају баријеру за њихово ширење у пределу;
- ј) комплексно разрађивати мере за еколошко растерећење животне средине у централним и ободним деловима насеља, користећи као меру и накнаду за причињену штету.

4. Рађање концепта “одрживог развоја”

- 4.1. Појам “одрживост” настао је у Немачкој у 19. веку и означава постојаност производње, скоро исте количине дрвета, током дужег времена. Одрживост представља ограничавајући услов за коришћење појединачног обновљивог ресурса, које не може бити веће од његовог природног прираштаја. У 20. веку одрживост постаје основни принцип развоја и опстанка људске заједнице, као и скуп темељних принципа развоја предела и насеља.
- 4.2. Јуна 1992. године у граду Рио де Жанеиро, 179 земаља подписало је, као глобалну обавезу, “Декларацију о животnoj средини и развоју” (Declaration on Environment and Development) и AGENDU 21. Тиме је концепт одрживог развоја, односно “Sustainable Development”, започео живот.
- 4.3. “Одржив развој” промовисан, је и привукао је пажњу кроз “World Commission and Development”. 1987. године, преко извештаја ове комисије “Our Common Future”, односно преко такозваног: “Brundtland” извештаја.
- 4.4. Према „Brundtland” - извештају, суштина концепта одрживог развоја заснива се на следећим темељним принципима:
 - а) одржив развој је развој, који се огледа у коришћењу садашњости, без излагања опасности будућих генерација, да је и оне могу користити за сопствене потребе;
 - б) одржив развој је процес промена у којима су, коришћење ресурса, управљање инвестицијама, оријентација технолошког развоја и институционалне промене, у хармонији и повећавају се подједнако, садашњи и будући потенцијал у корист људских потреба и жеља.

II КАРАКТЕРИСТИКЕ ГЛОБАЛНОГ ПРОЈЕКТА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

1. “Одржив развој” као потреба садашњих и будућих генерација

- 1.1. “Одржив развој” има једну, условно, средишњу тачку, према којој морају да се одмеравају све мере и сви пројекти. Та средишња тачка су потребе људи садашњих и будућих генерација. Природа, привредни систем и социјални систем, нису циљеви за себе, већ морају да се на те потребе оријентишу. На тај начин, “одржив развој” представља антропоцентричан концепт.
- 1.2. Одрживост припада социо-економском концепту и односи се на целу заједницу. Ради се о вишедимензионалном концепту. Основна је замисао еколошког развоја. За очекивање је, да су еколошки и економски захтеви могући. Овакав развој има и социјалну димензију, значајну за све слојеве становништва.
- 1.3. Основна идеја “одрживог развоја” је повећање благостања.
- 1.4. Опције трошења на рачун будућих генерација, као и социјални и економски захтеви према простору и његовој еколошкој функцији морају бити усаглашени и водити ка трајном и отвореном планирању широких простора.
- 1.5. Уједначавање животних услова у свим “заједницама насеља”, кроз “концентрисану децентрализацију”, посматра се са гледишта одрживости.
- 1.6. “Одржив развој” садржи три нераздвојиве димензије: економску (што је могуће оптималније коришћење свих ресурса), еколошку (утврђивање горње границе употребе свих необновљивих ресурса) и социјалну (релативно уједначену расподелу свих ресурса).

2. Повезаност “одрживог развоја” и заштите животне средине

- 2.1. “Одржив развој” трага за грађанским правима и бољим условима за све. О томе сведочи и “Декларација о човековој средини и развоју” из Рио де Жанеира, у којој стоји и одредба “Мир, развој и заштита животне средине су међузависни и недељиви”.
- 2.2. Појам ресурса обухвата у начелу збир свих природних вредности. Апсолутни ограничавајући фактори су апсорпциони капацитет екосистема у односу на загађивање животне средине отпаcima и емисијама; биодиверзитет; здравствено стање младих особа; способност природе да подноси промене, а нарочито оне које су убрзане.
- 2.3. Чување екосистема условљено је и свођењем коришћења обновљивих ресурса у границе њиховог обнављања.
- 2.4. Код “одрживог развоја” ради се о обезбеђивању функционисања природе, као “Life - support - system” (животно подношљив систем). Није довољно постављање само једног услова, да је за одржавање функционисања природе, довољно да потрошња обновљивих ресурса буде у границама њиховог обнављања. Заштита животне средине треба да се конституише, као интегрални део развојних процеса и не може да се посматра изоловано од одрживог развоја.
- 2.5. Нематеријални и социјални ресурси, такође, имају одлучујући и равноправни значај за развој.
- 2.6. Концепт “одрживог развоја” има визионарски карактер, али се разликује од визија и утопија по томе, што је више оријентисан на специфичне теме и што је више сродан са визијом средњорочног циљног хоризонта.

- 2.7. Концепт “одрживог развоја” има обележје основног права. Подизање квалитета живота људи је јасно формулисано и не скрива се више иза ранијих формулација, као што су “потребе становништва и привреде” или “једнаки животни услови”. Према концепту “одрживог развоја”, код задовољавања потреба не ради се о индивидуалном основном праву, већ о друштвеном основном праву, за задовољавање потреба читавих група људи.
- 2.8. Концепт “одрживог развоја” представља солидарни споразум и изражава свеукупну одговорност за “our common future”. Предстоји да се потврди, може ли да се изгради конкретна одговорност за властити животни простор, у оквиру светских мерила.

3. Разлике између глобалног и регионалног “одрживог развоја”

- 3.1. За примену глобалног пројекта “одрживог развоја” на регионалном нивоу, потребна су мерила за одрживост. Мерила пројекта „одрживог развоја”, на глобалном нивоу, не могу се преузимати на регионалном нивоу јер између глобално посматраног простора и региона постоје следеће глобалне разлике:
- а) глобални систем је затворен, док су региони, економски и еколошки, више или мање, отворени системи и стоје, једни према другима, у интеракцији;
 - б) мере у једном региону не смеју да буду на штету развојних капацитета суседног или чак и удаљеног региона;
 - в) супротно глобалном систему, регион има легислативне и легитимне установе, који заступају опште добро и заједничке интересе и које морају да усаглашавају конфликтне захтеве. Зависно од предмета, мењају се и гранични услови, па се код утврђивања мера, мора водити рачуна о међурегионалним утицајима. То је очигледно случај код економског развоја, потрошње ресурса, тржишта рада, заштите предела, саобраћајних и инфраструктурних система;
 - г) региони су веома специфични јер по правилу, располажу, различитим економским, еколошким и социјалним ресурсима. Отуда, различито реагују на надрегионални развој, односно на егзогене утицаје.
- 3.2. Предност регионалног нивоа у односу на примену “глобалног пројекта одрживог развоја” су:
- а) регион је, по правилу, простор који располаже ресурсима, па је у центру пажње, коришћење ендегених развојних потенцијала, и локационих развојних фактора;
 - б) регион је просторна и економска целина, у којој се одвијају усмеравајући плански процеси;
 - в) на нивоу региона лакше је сагледива и прихватљивија оријентација на опште добро;
 - г) регион представља транспарентни простор за учеснике из различитих друштвених групација.
- 3.3. Тежиште активности глобалног пројекта “одрживог развоја” на регионалном нивоу су:
- а) координирано коришћење заједничких развојних потенцијала;
 - б) успостављање хијерархијског система централних места и моћних саобраћајних веза;
 - в) развој комуналне и саобраћајне инфраструктуре регионалног и надрегионалног значаја;
 - г) изградња интегралних и моћних тржних и рекреативних центара високе приступачности;
 - д) коришћење функције екосистема у границама њиховог капацитета, имајући у виду да су те функције вишеслојне.

4. Плуралистички функционализам и “одржив развој”

- 4.1. Појам “sustainable” је спој појма “развој” са атрибутом “одржив” и сугерише превазилажење конфликта између екологије и економије, у оквиру компромиса квалитетног раста.
- 4.2. Појам “sustainable” условљава функционалну структуру коришћења простора и резултат је усаглашавања интереса;
- 4.3. Појам “sustainable” је плуралистички и вишеслојан, због компатибилности, која суштински постоји између различитих функција у простору.
- 4.4. Структуру коришћења простора одликују мешовите намене, диверзитет и флексибилност. То је и радикална промена у односу на Атинску повељу,
- 4.5. Функционализам, усаглашавање интереса и коегзистенцију намена површина, стално прате унапређивање животне средине и очување еколошке разноврсности:
 - а) функционализам не исчезава као принцип, али постаје плуралистички и вишеслојан;
 - б) конфликти се не решавају више “привидно” , већ се усаглашавају у мери, која је за све “подношљива” ;
 - в) промене намена, коегзистенција и диверзитет намена простора, добијају велики значај.

1. Градска обнова као трајан облик репродукције града

- 1.1. За нама је остао “талас урбане експанзије”, који је отпочео да опада у другој половини 20. века. Он није допринео истинском побољшавању животних услова, па је дошло до прекретнице. Развој насеља ушао је у фазу “контракције” и “интензивнијег” коришћења простора, односно, у нови процес, који карактерише “цикличка обнова”.
- 1.2. Градска обнова се не посматра више као грађевински и временски ограничен задатак, већ као трајан облик репродукције града, кроз његову цикличну обнову.
- 1.3. “Одржив развој” насеља захтева радикалну реконструкцију и замену виталних конструктивних и функционалних елемената зграда и њихове опреме и увођење иновативних решења за саобраћај и комуналну инфраструктуру, у циклусима 30-40 година, као и њихово редовно одржавање.

2. Градска обнова као део интегралног процесног планирања

- 2.1. Градска обнова као део интегралног процесног планирања, проширује се на решавање заједничких социјалних, економских, образовних, здравствених, културних потреба, као и потреба из области услуга, снабдевања, производних делатности, одмора и рекреације.
- 2.2. Поред обнове грађевинских објеката и њихове опреме, неопходно је унапређивање свих јавних служби у целини, као и техничких система у областима саобраћаја, енергетике, водoprивреде, телекомуникација и комуналне инфраструктуре.
- 2.3. Са глобалних планова градске обнове у великим захватима, прелази се на интегрално процесно планирање, које је оријентисано на конкретне недостатке и њихове локације.
- 2.4. Конкретни пројекти градске обнове произилазе из локалних потреба из области стабилизовања екосистема и унапређивања саобраћајне и комуналне инфраструктуре и јавних служби, приоритетно на нивоу централних места, као носилаца развоја.

3. Процесно оријентисано планирање

- 3.1. Акцелерација индустријског развоја и велике миграције ка великим градовима и агломерацијама, допринели су занемаривању нераскидиве повезаности развоја насеља и заштите животне средине. Нарушени су екосистеми и угрожени су природни токови развоја.
- 3.2. Град је почео да се понаша као статичан систем, који вегетира у стању лабилне равнотеже. Ово стање прати неинвентивност, што је последица неизвесности у погледу врсте очекиваних промена, које могу бити радикалне у суштинском смислу.
- 3.3. Град трајно улази у стање неодређености. Еволуција града представљаће трајно отворен процес, који ће се одвијати у затвореним круговима синтезе. Ово је у складу са “начелом неодређености”, које је формулисао Werner Heisenberg, по коме природа садржи и неку битну и неизбежну неодређеност. Природа се не може посматрати, као строги механизам узрока и последица.

- 3.4. Живот и развој града зависиће од резултате дејстава кинетичке и потенцијалне енергије. Кретање енергије, у космосу и на земљи, имаће специфичан “осцилаторни” карактер и његови носиоци су: саобраћајнице, водени токови, ваздушне и морске струје, електро-магнетни таласи, светлост и звук;
- 3.5. Град, као и живот, одликују: раст, диференцијација функција и репродукција:
- а) град расте, задржавајући целине и повезаност интегралних делова на свим нивоима;
 - б) растреситост структуре града и “уситњавање” предела, обележја су непримерног развоја насеља;
 - в) у граду се врши постепена диференцијација и „јачање појединих функција, које су међусобно компатибилне. То је процес настајања “мултифункционалне структуре” града и увођење “мешовитих намена”, као нови процес консолидације града;
 - г) развој града карактерише и његова репродукција, путем деобе на “органиске целине”, које представљају настајање новог живота, односно репродукцију постојећег;
 - д) даље, претежно, квантитативно ширење града, водило би разарању екосистема и “зарушавању” града.
- 3.6. У просторном планирању доћи ће до суштинског померања од уско статичног и затвореног планирања уређења простора, на виши ниво, отвореног и стратешког “процесно” оријентисаног планирања.
- 3.7. Процесно оријентисано планирање уређења простора треба да омогући:
- а) просторне предпоставке за развој отворених иновативних решења у становању, производним делатностима, услугама, јавним службама, одмору и рекреацији, као и у саобраћајним, енергетским, водопривредним, телекомуникационим и комуналним системима;
 - б) побољшавање координације намене површина; предвиђање промена намена у складу са дефицитима и суфицитима потреба; процесе урбане трансформације који произилазе из потврђених вредности; преиспитивање нових захтева са гледишта стварања нових вредности;
 - в) заштиту јавног интереса и заједничких потреба становништва, као што су: јавне саобраћајне и јавне зелене површине; комуникациони системи у густо насељеним и у брдским просторима; масовни јавни превоз у насељима и између централних места; јавне службе; енергетски, водопривредни, телекомуникациони, комунални системи, истраживање и коришћење природних ресурса.
- 3.8. “Одржив развој” се, као глобални пројекат, односи на дужи рок, за чије остваривање је потребан временски хоризонт од неколико генерација.
- 3.9. Средњорочно савлађивање проблема оствариваће се преко пројеката, програма и планова, који у смислу глобалног пројекта “одрживог развоја”, доприносе решавању економских, еколошких, просторних и социјалних проблема.
- 3.10. Повезивање дугорочних циљних поставки и средњорочних и краткорочних мера, опробан је поступак у просторном и урбанистичком планирању. Новост која се уводи, је временска и просторна ширина циљних поставки.
- 3.11. На регионалном нивоу предузимају се, по правилу, мере које су усмерене на коришћење егзогених развојних потенцијала, које су праћене увећаним партиципацијама и субвенцијама.
- 3.12. За реструктурисање региона и усмеравање подстицајних средстава, биће потребно национално и супранационално предфинансирање.

- 3.13. За све становнике потребно је сачувати, стабилизovati и даље развијати квалитет живота. Обезбедити што бољи приступ стамбеном простору, довољне величине и квалитета, као и објектима културе, образовања, социјалних и верских служби. Такође, обезбедити социјалну заштиту; заштиту особа и имовине; социјалну интеграцију становништва и посебне захтеве особа са тешкоћама, у вези мобилитета и посебних животних потреба.
- 3.14. Кроз обезбеђивање атрактивних локација, већу комуналну опремљеност и увођење иновационих технологија, стварати повољније услове за развој. То се нарочито односи на: центре, услуге, трговину и производне делатности, у оквиру технолошких кластера малих и средњих предузећа и обезбеђивање блиског снабдевања неопходним добрима.
- 3.15. Од немерљивог је значаја за подизање квалитета живота у насељима, приближавање становништву простора за одмор (паркови), игру деце и рекреацију (базени).

4. Координација учесника у градској обнови

- 4.1. Решавање проблема економске и социјалне природе обезбеђиваће “кооперативна држава”, путем вертикалне координације између различитих државних нивоа.
- 4.2. На државном нивоу, кооперације су између релевантних ресора. Слично је и на регионалном и локалном нивоу. Значајно је, да координација може да буде и на нивоу локалне управе.
- 4.3. Јављају се и нове форме хоризонталне кооперације, од “јавно-приватног” до “локалног партнерства”, што ће омогућити већи капацитет за решавање градске обнове.
- 4.4. Концепт “public-private-partnerships” захтева повећање активног учешћа представника привреде и предузећа, са једне стране и становништва, преко његових представничких организација, са друге стране.
- 4.5. У оквиру политике обнове града, становништво добија све већу улогу и јавну одговорност, што ће захтевати развијање нове демократске културе.

5. Иновациони пројекти и градска обнова

- 5.1. Мења се начин израде државних програма за обнову градова. Иновациони пројекти и политике обнове градова, све више настају и расту одоздо.
- 5.2. Кооперација, у вертикалном и хоризонталном смислу, омогућава поступак заједничког и интегрисаног финансирања пројеката. За нове и иновативне политике, важан је принцип ефикасног улагања постојећих средстава, како би се подигао њихов капацитет за решавање проблема обнове и за стварање вишка вредности.
- 5.3. Реализација иновационих пројеката, захтева примену принципа “супсидијума”.
- 5.4. Увећавају се иницијативе за иновационе пилот пројекте. Ови пројекти пружају најбољу основу за израду иновационих техничко-технолошких решења и могу да служе за развој општих програма и политике, на разним државним нивоима.
- 5.5. Становништво добија све већу улогу у пружању подршке иновационим стратегијама и политикама.

5.6. Као одговор на нове поставке иновационих програма градске обнове, успостављају се и нови критеријуми за избор пројеката. Код утврђивања приоритета, мању тежину има “нужност” а растућу тежину добијају “уверљивост” и “иновативност” предложених пројеката и стратегија. То условљава припрему нове генерације анализа подобности.

6. Елементи лика насеља

6.1. Поред услова за уређење простора и за изградњу објеката, уводи се појам “креативног лика насеља”, који произилази из захтева људи према њиховој околини. То су:

- а) физиолошки захтеви (климатски и хигијенски услови, осунчање, чистоћа ваздуха);
- б) безбедносни захтеви (заштита од криминала, удеса, оштећења животне средине);
- в) психолошки захтеви.

6.2. Физиолошке и безбедносне потребе људи биле су обухваћене досадашњим методама планирања, у оквиру услова за изградњу објеката. У малој се мери изјашњавало о обликовању насеља.

6.3. Психолошки захтеви нису узимани у обзир. Они би требало да утичу на социјализацију становништва, уз задржавање интегритета појединаца. Насеља треба да зраче, као културни предели.

6.4. Неискоришћени потенцијали у насељима, захтеваће њихову урбану трансформацију, уз подизање квалитета креативног лика насеља, стварање амбијеталних целина и архитектонску разноврсност објеката.

6.5. Традиционални тргови и јавни потези интегрисаће се у нове структуре насеља.

7. Обликовање насеља

7.1. Постоји потреба, да се структурни план допуни усмеравајућим планом за обликовање, који би морао да се заснива на продубљеној естетској, типолошкој и тополошкој анализи насеља, како би се утврдили поуздани елементи за обликовање насеља и заштитио обликовни приступ од произвољности.

7.2. У смеравајући план за обликовање насеља, треба да садржи смернице за обликовање типичних и хомогених подручја, као што су:

- а) “тиха реконструкција” (ревитализација, побољшавање и доградња објеката);
- б) “унутрашње ширење града” (замена објеката на постојећој регулацији и парцелацији; урбана трансформација; интерполација нових улица; уситњавање парцела; компатибилне промене намена простора);
- в) “санација нехигијенских делова града” (неопходна побољшања хигијенских услова, кроз лаку санацију; нова намена површина, регулација и парцелација и нова комплексна изградња, кроз радикалну санацију);
- г) “спољашње ширење града” (доградња и заокружење градских подручја, изван централне зоне).

7.3. Усмеравајући план за обликовање насеља, не мора да буде подједнако детаљан за све делове насеља али мора да посвети посебну пажњу јавним просторима, као изворно заједничким за све грађане, као и идентификационим обележјима насеља. Овај план може да утврђује прецизне услове за јавне просторе (облога тла, градски намештај, јавне зелене површине); начин ограђивања парцела (дрвена ограда, живица, зидови), а може да се изјасни и о уличној фади.

- 7.4. Усмеравајући план за обликовање насеља заснива се на просторној и структурној анализи, при чему:
- а) просторна анализа обухвата анализу лика насеља, ради одређивања просторних и архитектонских карактеристика насеља и његових делова и анализу доживљавања квалитета насеља, у циљу утврђивања битних елемената, који формирају лик насеља;
 - б) структурна анализа обухвата анализу коришћења простора, у погледу врсте и обима; анализу индекса изграђености и степена заузетости; спратност; конфликте између појединих намена; могућности за изградњу и реконструкцију на просторима који имају унутрашње резерве; могућности за изградњу на преизграђеним просторима; анализу опремљености саобраћајном, енергетском, водопривредном, телекомуникационом и комуналном инфраструктуром и јавним службама, као и утврђивање зона суфицита и дефицита заједничких потреба становништва.
- 7.5. Усмеравајући план за насеље, требало би да садржи смернице за:
- а) просторни изглед насеља, који се исказује у усмеравајућем плану за обликовање. Он је основа за одређивање конкретних мера за обликовање;
 - б) структурну изградњу, која се исказује у усмеравајућем структурном плану, кроз уређење простора и изградњу. Он је и основа за израду зонског плана, плана уређивања земљишта, као и за утврђивање инвестиционе и земљишне политике;
 - в) стратегију, која се исказује у усмеравајућем плану за изградњу. Овај план садржи карту и програм изградње града и његових делова, у облику каталога мера.

IV СМЕРНИЦЕ ЗА УПРАВЉАЊЕ УРЕЂЕЊЕМ ПРОСТОРА

1. Смернице за одрживо уређење простора

- 1.1. Целокупан простор се развија, уређује и штити, кроз свеобухватне планове просторног уређења и кроз усаглашавање планова и мера од значаја за простор. При томе се:
 - а) међусобно усаглашавају различити захтеви у односу на простор и измирују се конфликти;
 - б) испољава предострожност, према појединим функцијама и наменама простора.
- 1.2. Одржив развој доводи у склад социјалне и економске захтеве, са еколошким функцијама простора и води стабилном и одмереном уређивању простора. Тиме се:
 - а) јамчи слободно развијање личности и одговорности;
 - б) штите и развијају природни темељи живота;
 - в) стварају локациони услови за привредни развој;
 - г) дугорочно држе отвореним могућности коришћења простора;
 - д) стварају животни услови подједнаких вредности у свим деловима простора.
- 1.3. Развој, уређење и заштиту делова простора, прилагођавати особеностима и захтевима целокупног простора; развој, уређење и заштита целокупног простора мора уважавати особености и захтеве појединих делова простора (принцип “узајамне сарадње”).
- 1.4. Смернице за одрживо уређење простора претстављају принципе структурних потреба, а нарочито:
 - а) развијање одмерене структуре насеља и слободног простора. Очување способности функционисања природног система. У свим деловима простора уједначавати привредне, инфраструктурне, социјалне, еколошке и културне прилике;
 - б) одржавање децентрализоване структуре насеља на целокупном простору, мноштвом моћних центара и региона. Концентрисање и усмеравање насељских функција у систем моћних централних места. Давање предности поновном коришћењу напуштених делова насеља, уз претходну санацију;
 - в) одржавање на великим просторствима и захватима, структуре слободног простора. Очување слободних простора и довођење у функцију деградираних простора, због њиховог еколошког значаја. Гарантовање праведног и социјалног коришћења слободних простора, са гледишта њиховог значаја за становништво;
 - г) усаглашавање инфраструктуре са структуром насеља и слободног простора. Обезбеђивање потребних површина за капацитете саобраћајне и техничке инфраструктуре. Груписање социјалне инфраструктуре у централним местима;
 - д) обезбеђивање површина са већим густинама становања, производних и услужних делатности, као тежишних тачака за будући развој;
 - ђ) усмеравање развоја насеља, кроз изградњу интегралног саобраћајног система и очување слободног простора. Подизање атрактивности јавног путничког превоза;
 - е) развијање сеоских простора, као животних и привредних простора. Подстицање примерене структуре становништва. Подржавање централних места у сеоским просторима, као носилаца развоја. Одржавање еколошке функције сеоских простора, због њиховог значаја за целокупан простор;

- ж) приоритетно побољшавање развојних услова на просторима, на којима животни услови заостају или на којима постоји бојазан од заостајања ("структурно меки простори"). У складу са могућностима, унапређивање образовања, здравствене заштите, животне средине и комуналне инфраструктуре;
- з) заштита и неговање природе и предела, укључујући воде и шуме, узимајући у обзир захтеве биотипа. Штедљиво коришћење природних добара, нарочито вода и земљишта. Компензирање штета на природним добрима. Очување зелених површина, које повезују слободне просторе и укрупњавају их;
- и) оспособљавање за поновно коришћење земљишта, које се дуже време не користи. Код заштите и развоја еколошких функција и коришћења предела, узимање у обзир њихова узајамна дејства;
- ј) настојање на превентивној заштити од спољних и унутрашњих вода. Обезбеђивање чистоће ваздуха и заштите од буке;
- к) усаглашавање привредне структуре са просторним могућностима и техничко-технолошким иновацијама. Обезбеђивање површине у захтеваном обиму за привреду и изграђивање потребне инфраструктуре. Развијање малих и средњих производних погона, који не загађују животну средину. Организовано истраживање сировина;
- л) обезбеђивање просторних предпоставки, да се пољопривреда развија као просторно структурирана, моћна и конкурентна привредна грана, коју може да прати одржива шумска привреда. Тежити примереном односу пољопривредног и шумског земљишта;
- љ) развијање разних облика туризма као значајне области привређивања. Обезбеђивање подручја и локација за одмор у природи у слободном времену;
- м) узимање у обзир потреба и обезбеђивање, са резервом, површина за становање, јавне службе, услуге, снабдевање, производне делатности, одмор и рекреацију;
- н) обезбеђивање добре међусобне приступачности свих делова простора, развијањем јавног путничког превоза, растерећење високо оптерећених саобраћајних система, пребацивањем саобраћајних токова на носиоце, који су подношљиви за животну средину, као што су железница и пловни путеви;
- њ) кроз мешовите намене, становања са компатибилним функцијама, смањивање мобилности, ограничавање пораста обима и концентрације саобраћаја и повећавање удела пешачког и бициклическог саобраћаја;
- о) чување историјског и културног идентитета, као и регионалне припадности. Одржавање културног предела са његовим типичним особинама, као и са споменицима културе и природе;
- п) усаглашавање са захтевима одбране, као и са условима заштите од елементарних непогода и природних катастрофа.

2. Садржај планова за одрживо уређење простора

- 2.1. Принципи одрживог уређења простора конкретизују се кроз планове уређења простора, који садрже одредбе о просторној структури:
 - а) основну структуру заједница насеља (категорије простора; правци развоја у простору; развој и функције централних места; тежишна централна места);
 - б) структуру слободног простора (захваћени слободни простори; намена и коришћење слободних простора; заштита слободних простора);
 - в) резерве обновљивих и необновљивих природних ресурса;
 - г) санацију и развој просторних функција;
 - д) магистралну инфраструктуру, за опслуживање група насеља или појединачних насеља, која обухвата системе саобраћаја (друмски, железнички, ваздушни, водни, бициклически и пешачки) и инфраструктурне системе (енергетику, водопривреду, телекомуникације, комуналне објекте);

ђ) потребне капацитете јавних служби и њихов размештај;
е) захтеве од значаја за уређење простора; мере за заштиту природе и негу предела; мере за побољшање аграрне структуре; мере глобалног развоја шума; мере за управљање отпадом);

2.2. Одређене функције и намене од значаја за простор, могу да се искључе, уколико нису сагласне са претходно ранжираним функцијама или наменама ("претходно рангирана подручја").

2.3. Одређеним функцијама значајним за простор давати посебну тежину, при одмеравању са конкурентним наменама ("ограничавајућа подручја").

1. Смернице за одрживу изградњу насеља

- 1.1. Задатак планирања за управљање грађењем је усмеравање коришћења грађевинског земљишта.
- 1.2. Планови за управљање грађењем су: “план намене површина” (припремни план) и “план за изградњу” (обавезујући план).
- 1.3. Планови за управљање грађењем сагласни су са плановима за уређење простора.
- 1.4. Планови за управљање грађењем, нарочито, садрже:
 - а) захтеве са здравим и безбедним стамбеним и радним условима;
 - б) стамбене потребе становништва;
 - в) социјалне и културне потребе, нарочито потребе породица, младих и старих људи и хендикепираних особа;
 - г) потребе образовања, здравствене заштите, одмора, спорта и рекреације;
 - д) потребе саобраћајног повезивања и комуналног опремања насеља;
 - ђ) значај и стратегију привредног развоја;
 - е) одржавање, обнову и даљи развој градских четврти, као и обликовање лика насеља и предела;
 - ж) заштиту и негу споменика културе, као и делова насеља од историјског, уметничког или урбанистичког значаја;
 - з) потребе за богослужењем од стране цркве;
 - и) изузетно коришћење пољопривредног земљишта и за друге намене;
 - ј) значај одбране и заштите од елементарних непогода и природних катастрофа.

2. Садржај плана намене површина

- 2.1. У плану намене површина нарочито се приказују:
 - а) површине за грађење, у оквиру грађевинског рејона насеља, према општем начину њиховог грађевинског коришћења и површине за грађење у зонама изван грађевинског рејона насеља, према посебном начину њиховог грађевинског коришћења;
 - б) опремање подручја објектима за снабдевање добрима и услугама а нарочито, грађевинским постројењима и уређајима, који служе свима; школама и црквама и површинама за одмор, рекреацију и игру деце;
 - в) површине за међунасељски саобраћај, као и за главне насељске саобраћајнице;
 - г) површине за постројења за снабдевање водом, енергентима, струјом, збрињавање отпадака, сакупљање и одвођење отпадних вода, као и површине за главне цевоводе комуналних система;
 - д) зелене површине (паркови, мали вртови, простори за спорт, игру, камповање, купалишта, гробља);
 - ђ) површине за ограничено коришћење или за примену мера против штетних дејстава на животну средину;
 - е) водене површине; пристаништа; површине за водопривреду; површине које треба држати слободним у интересу заштите од великих вода и уређења отицања вода;
 - ж) површине за пољопривреду и шуме;
 - з) површине за насипање, ископе или за добијање камена, земље и минералних сировина;

- и) површине на којима су потребне мере заштите и нега земљишта, природе и предела;
- ј) површине које захтевају код изградње, посебне припреме због спољних дејстава или посебне грађевинске мере против природних сила;
- к) површине испод којих је рудник или које ће се користити за ископ минералних сировина;
- л) површине за грађевинско коришћење, које су значајно оптерећене материјама опасним по животну средину.

3. Садржај плана за грађење

3.1. План за грађење садржи:

- а) врсту и степен грађевинског коришћења;
- б) начин изградње преизграђених и непреизграђених грађевинских парцела;
- в) најмање димензије ширине и дубине грађевинске парцеле и највеће димензије стамбених грађевинских парцела;
- г) површине и распоред заједничких грађевинских постројења;
- д) површине за пратеће објекте, као што су објекти за игру деце, одмор, паркинзи и гараже, са својим прилазима;
- ђ) површине за заједничке потребе, као што су спорт и рекреација;
- е) прихватљив број станова и стамбених зграда;
- ж) површине на којима могу да се граде, у целини или делом, само стамбене зграде, које су подржане средствима за социјално становање;
- з) површине на којима могу да се граде, у целини или делом, само стамбене зграде, за групе лица са посебним стамбеним потребама;
- и) површине које се држе слободним од изградње и њихово коришћење;
- ј) површине са посебном наменом;
- к) саобраћајне површине, као и саобраћајне површине посебне намене, као што су пешачке зоне, површине за паркирање возила, као и прикључке других површина на саобраћајне површине;
- л) површине за снабдевање;
- љ) површине за третирање смећа и отпадних вода и површине за ретензирање и понирање кишних вода;
- м) површине за збрињавање водом, енергијом и сличним потребама;
- н) водене површине; површине за водопривреду; објекти за заштиту од великих вода и за регулисање отицања вода;
- њ) јавне и приватне зелене површине;
- о) површине за пољопривреду и шуме;
- п) површине за насипање, ископе или за добијање камена, земље и минералних сировина;
- р) површине на којима су потребне мере заштите и нега земљишта, природе и предела;
- с) површине за посебна постројења за спречавање или смањивање штетних дејстава на животну средину;
- т) површине, при чијој су изградњи потребне грађевинске мере против спољних дејстава или природних сила;
- ћ) површине које су значајно оптерећене материјама опасним по животну средину;
- у) одредбе за заштиту културног наслеђа.

1. Ограничење просторног раста насеља

- 1.1. Стратегија земљишне политике у области одрживог просторног развоја полази, од што мање потрошње простора за развој насеља. Један од најважнијих задатака је ограничавање просторног раста насеља, што подразумева:
 - а) ограничавање грађевинских подручја;
 - б) свођење на најмању меру изградње изван обода насеља;
 - в) усмеравање изградње на резерве у постојећим границама насеља;
 - г) давање приоритета поновном коришћењу санираног земљишта.
- 1.2. Ограничавање просторног раста насеља у функцији је смањивања трајне потрошње пољопривредног земљишта, као специфичног обновљивог ресурса. Овим се зауставља један од значајних узрока поремећаја у природи и пределу и доприноси се очувању апсорпционих способности екосистема, биосистема и обиља врста.
- 1.3. Ограничавање ширења насеља односи се и на сузбијање његовог неконтролисаног раста, кроз дисперзно насељавање. Овим се доприноси и смањивању енергетског интензитета саобраћаја и утрошка енергетских ресурса, као и издатака за изградњу и експлоатацију комуналне инфраструктуре и развој јавних служби.
- 1.4. Ограничавање ширења насеља треба примењивати, како у подручјима великих концентрација становништва, тако и у сеоским и брдским подручјима.
- 1.5. Мере за ограничавање ширења насеља треба примењивати на регионалном нивоу и на нивоу насеља. На регионалном нивоу спроводити “концентрисану децентрализацију”, која подразумева децентрализацију становништва и привреде у центре заједница насеља свих хијерархијских нивоа; њихово квалитетно повезивање средствима јавног превоза са насељима која им гравитирају; подизање нивоа развијености јавних служби и комуналне опремљености насеља. Ради се о мерама, које треба да допринесу заустављању миграција становништва из неразвијених и брдских подручја у велике градове и њиховом задржавању у подручјима, у којима данас живе.
- 1.6. Ограничавање ширења насеља пружа могућност за развој кроз више генерација. Изналазиће се иновативна решења за задовољавање свакодневних потреба садашњих, и будућих генерација, коришћењем преуређених недовољно искоришћених простора, као и простора, који ће се ослобађати услед структурних промена.
- 1.7. “Спољашње ширење града” односи се на доградњу и урбану трансформацију зона породичног и руралног становања и на њихово заокруживање. Подручја која пролазе кроз урбану трансформацију, морају се што пре интегрисати у структуре града.
- 1.8. Развој насеља засниваће се на коришћењу унутрашњих резерви, односно, недовољно искоришћених или неизграђених простора на принципима “унутрашњег ширења насеља” у оквиру:
 - а) “подручја која мењају намену” (ареали железничких станица, касарни и индустрије, као и друга подручја, чија је промена намене еколошки и економски оправдана), у којима ће се утврдити регулације нових улица, намена и интензитет коришћења простора, парцелација, спратност и други услови за уређење простора и изградњу објеката;

- б) “подручја за урбану трансформацију” (зоне породичног и руралног становања и делови насеља између “централне зоне” и породичног становања, са великим парцелама и мањим индексима изграђености и процента заузетости), на којима ће се извршити неопходна препарцелација, у циљу рационалног коришћења простора и утврдиће се регулације интерполованих улица;
 - в) “подручја за замену грађевинског фонда” (породично, вишепородично, рурално и резиденцијално становање, са изграђеним објектима, претежно мањег волумена и спратности), на којима ће се вршити постепена замена и доградња постојећих објеката, претежно, на постојећим парцелама или уз преходну препарцелацију и неопходно усаглашавање урбанистичких параметара.
- 1.9. Развој сеоских насеља усмераваће се на њихове “централне зоне”, на принципима “унутрашњег ширења насеља”, кроз:
- а) “попуњавање неизграђених простора”, полазећи од центра ка периферији;
 - б) “уситњавање постојећих грађевинских парцела”, прво по фронту а затим и по дубини;
 - в) “замену грађевинског фонда”, у оквиру постојеће регулације и парцелације.

2. Флексибилно коришћење простора

- 2.1. Флексибилно коришћење простора омогућава отворен развој насеља:
- а) успостављањем “мултифункционалне структуре насеља” и сваке његове четврти;
 - б) увођењем “мешовитих намена”, становања са комплементарним услугама и производним делатностима;
 - в) прописивањем доње границе удела становања у “мешовитим наменама”;
 - г) “реверзибилном променом намена” простора и објеката;
 - д) ограничавањем промена намена површина од јавног интереса (јавне саобраћајне и зелене површине, социјално становање, образовање, здравство, социјална заштита, култура, верски објекти), осим када је то неминовно.
- 2.2. Код интензивног и флексибилног коришћења простора у насељима, примењивати опрезан поступак, како не би дошло до разарања социјалних структура, повећавања загађености ваздуха, интензитета буке и вибрација, смањивања осунчаности, смањивања јавних зелених површина. То ће захтевати стриктно ограничавање индекса изграђености и процента заузетости, спратности, густина становања и радних места.
- 2.3. Промена намена простора и објеката, која представља реверзибилан процес, мора бити у складу са економским захтевима.
- 2.4. Промена намена простора и објеката јавља се у следећим облицима:
- а) претварање станова у биро и друге услуге. Овај облик промене намене објеката је најчешћи и јавља се претежно у приземљима и нижим спратовима. Треба га подржати, нарочито, у зонама центра и по вертикали;
 - б) претварање индустријских и пословних објеката у стамбене објекте, представља успорену појаву и може да буде један од начина за добијање јефтиног стамбеног простора и жељеног приближавања становања и рада;
 - в) претварање индустријских објеката у објекте за културу, забаву и рекреацију, односно, у “фабрике културе”. Ово је последица структурних промена у привреди крајем 20. века, које су довеле до масовног преласка запослених из индустрије у сектор услуга;
 - г) “рециклажа простора и објеката” за индустрију, који су запуштени или недовољно искоришћени. Тиме се обезбеђују комунално опремљене локације за занатство и мале и средње производне и услужне погоне, који могу да буду и уз становање, уколико се примењују иновативне технологије, које не угрожавају околину.

3. Мултифункционална структура насеља и мешовите намене

- 3.1. “Мултифункционална структура насеља” и “мешовите намене” означавају постојање типичне двојне намене, становања са услугама и производним делатностима. Двојна намена одговара мери човека и мањим људским заједницама.
- 3.2. “Мултифункционална структура насеља”, “мешовите намене” и “реверзибилна промена намена простора и објеката”, омогућавају:
 - а) трајан, динамичан и отворен развој насеља и могућност прилагођавања на промене;
 - б) флексибилно коришћење простора;
 - в) социјални, економски и културни развој;
 - г) смањивање извора настајања саобраћаја а тиме и мобилности;
 - д) повећање удела пешачког и бициклическог саобраћаја у односу на укупан обим саобраћаја.
- 3.3. “Мултифункционална структура насеља”, резултат је стварања “мешовитих намена”, код којих је становање основна намена а пратеће намене су: услуге, снабдевање, мали и средњи производни погони, одмор становништва, игра деце и рекреација.
- 3.4. Током задњих деценија 20. века. дошло је до повећавања заступљености мешовитих намена у насељима, као последица убрзаног развоја сектора услуга.
- 3.5. У оквирима мешовитих намена, становање представља основну намену а пратеће намене су, претежно, услуге, компатибилне са становањем. Становање увек представља основну намену, јер је основни структурни елемент насеља. То потврђује и пример пословне зоне City Nord у Хамбургу, чија је реализација обустављена, јер је основна намена била из сектора услуга а не из становања, које је изостављено и као пратећа намена.
- 3.6. У оквиру мешовитих намена, становања са услугама, у градским центрима доминантно је учешће услуга и смањена је концентрација становања, док је у мирним стамбеним блоковима доминантно учешће становања а услуге су у дисперзији.
- 3.7. У оквиру кластера малих и средњих производних погона, као и у оквиру сачина и фарми, становање ће бити заступљено у мањем обиму и представљаће основну намену, која може бити у дисперзији или груписано у енклавама.
- 3.8. Привредне зоне интегрисаће у мањој мери становање, груписано у енклавама или на ободу тих зона.

4. “Концентрисана децентрализација” и визија централних места

- 4.1. Централна места и насеља у њиховом ближем окружењу, са којима остварују најјаче гравитационе везе, фомирају “заједнице насеља”, које испољавају карактеристике “хелиоцентричних система”.
- 4.2. Моћна централна места, са гледишта својих капацитета, представљају сложене системе, који треба да допринесу уједначавању животних услова на целокупном простору и да постану лидери социјалног, привредног и културног развоја.
- 4.3. Визија будућег развоја централних места засниваће се:
 - а) у низијским подручјима, на парадигми “град кратких путева”;
 - б) у брдско-планинским подручјима, на шансама за развој туризма и еко-пољопривреде.

- 4.4. “Концентрисана децентрализација” омогућава интегрисање централних места са блиским насељима, приближавањем становништву “заједничких потреба”, које обухватају: јавне службе (образовање, здравство, социјалну и децију заштиту, културу, информисање) снабдевање, услуге, производне делатности, комуналну инфраструктуру, одмор, рекреацију и игру деце.
- 4.5. Доћиће до значајног повећања капацитета јавних служби и њихове приступачности становништву из заједница насеља а нарочито, у областима образовања, здравства, социјалне заштите, културе, одмора (паркови) и рекреације (базени за купање).
- 4.6. Оријентација на “концентрисану децентрализацију”, односно на стварање децентрализованог система насеља, неопходна је за уравнотежен развој, који води смиривању депопулације у заосталим подручјима и експанзије насеља у густо изграђеним подручјима. Ова оријентација је у функцији заштите екосистема, биосистема, обиља врста, обновљивих ресурса.
- 4.7. Применом Њутновог закона гравитације на насеља, могуће је одредити централна места и припадајућа насеља, односно дефинисати заједнице насеља.
- 4.8. Могуће је одредити аналитички израз за силу гравитације између два насеља, полазећи:
- а) да заједнице насеља имају сличне особине, као космички хелиоцентрични системи;
 - б) да масе материјалних тела могу да се изразе бројем становника у насељима;
 - в) да растојања између материјалних тела одговарају растојањима између насеља.
- 4.9. Сила гравитације између два материјална тела, односно између два насеља:
- $$F = k(m_1 m_2)/r^2$$
- Ознаке представљају:
- F.....силу гравитације између материјалних тела/насеља
- k..... гравитациону константу
- m_1 и m_2 масе материјалних тела (број становника насеља)
- rрастојање између материјалних тела/насеља

5. Одржива заштита природе и предела

- 5.1. Под пределом се подразумева животни простор људи, који се одликује:
- а) својим посебним изгледом, коме заједнички печат дају минерали, земљиште, воде, вегетација, животињски свет и људи;
 - б) обновљивим системом репродукције у циклусима;
 - в) временским и просторним ограничењима.
- 5.2. Планирање предела обухвата укупан простор, односно насеља и подручја изван насеља. Његов централни задатак је анализа утицаја, који дејствују на простор и изазивају промене предела и да усмерава текуће процесе промене предела, нарочито, оне које изазива човек својим деловањем.
- 5.3. Планирање предела има три функције:
- а) стратешко планирање, које истражује подобности предела за поједине врсте коришћења, односно, природне просторне потенцијале. Представља полазну претпоставку за утврђивање грађевинског земљишта, траса саобраћајнице и инфраструктурних система, локација јавних служби;

- б) еколошко планирање, које анализира релевантне просторне мере и њихова дејства на природни свет и утврђују их са гледишта утицаја на процес промене предела;
 - в) гранско планирање, које обухвата: пољопривреду, шумарство, рударство, депоније комуналног отпада, слободне просторе за одмор и рекреацију, заштиту природе и предела, заштиту земљишта и вода, обликовање и негу предела.
- 5.4. Све три функције планирања предела, међусобно су зависне. Планирање предела је свеобухватно и усмеравајуће интегрално планирање. Његов циљ је, да се коришћење простора прилагођава капацитету природне средине и да се та средина, по могућству, одржава или побољшава, уз свођење на минимум штетних утицаја.
- 5.5. Тежиште планирања предела је у ненасељеним подручјима и у слободним просторима, у оквиру насеља.
- 5.6. Заштита предела и природних вредности, нарочито, обухвата:
- а) прилагођавање коришћења простора капацитету природне средине, уз његово одржавање а по могућству и побољшавање;
 - б) спречавање угрожавања предела, кроз изолацију “острва природе”, како не би била отежана размена утицаја између појединих делова предела;
 - в) спречавање дисперзног развоја насеља, при чему није довољно уступање слободном пределу, остатака незаузетих површина за насеља;
 - г) спречавање разграђивања предела синхронизованим груписањем магистралне саобраћајне, енергетске, водопривредне, телекомуникационе и друге техничке инфраструктуре у “свежњеве”;
 - д) обликовање слободних простора у пределу у великим захватима;
 - ђ) одржавање јасног контраста између предела и насеља;
 - е) повезивање зелених површина у насељу са пределом;
 - ж) очување подручја посебних лепота и особености;
 - з) обезбеђење слободног приступа шумама, брдима, обалама река, мора и језера;
 - и) сукцесивну рекултивацију површинских копова угља и минералних сировина, као и других деградираних простора;
 - ј) издвајање подручја, угрожених од елементарних непогода и природних катастрофа; утврђивање система узбуњивања и режима коришћења угрожених простора.
- 5.7. Мере за заштиту предела и природних вредности у функцији су заштите обновљивих ресурса, биосистема и обиља врста.

6. Социјално уједначавање

- 6.1. Значајна димензија одрживог развоја је уједначавање развијености: становања и јавних служби, услуга и снабдевања, индустрије и занатства, јавног зеленила, спорта и рекреације, саобраћаја и комуналне инфраструктуре, на нивоу заједница насеља и великих просторних целина.
- 6.2. Током друге половине 20. века, на ободу градова и дуж улазно-излазних путева, дошло је до изградње стамбених енклава, са спонтано формираном уличном мрежом, регулацијом и парцелацијом и минималном комуналном инфраструктуром и јавним службама. Предстоје два вида санације:
- а) “подручја лаке санације”, са спонтано насталом регулацијом и парцелацијом и претежно бесправним стамбеним објектима доброг квалитета. Захтевају се побољшања постојеће регулације, ради обезбеђивања саобраћајне функције и простора за смештај комуналне инфраструктуре и делимична препарцелација, ради прикључивања парцела на јавни пут и обезбеђивања простора за јавне службе;

- б) “подручја радикалне санације”, са хаотичном регулацијом и парцелацијом, нехигијенским грађевинским фондом, без минималне комуналне инфраструктуре. Захтевају се нова намена површина, регулација и парцелација и решења саобраћаја и комуналне инфраструктуре.

7. Очување културног предела

- 7.1. Културно и градитељско наслеђе има улогу историјског памћења заједнице. Културно наслеђе има елементе еколошке, социјалне и економске одрживости. Оно доприноси духовном повезивању садашњих са претходним генерацијама. Културно наслеђе прераста у ресурс непроцењиве вредности.
- 7.2. Заштићене просторне културно-историјске целине и амбијенталне целине из појединих епоха, карактеришу префињено обликовани јавни простори (тргови и мањи потези), уситњена парцелација и улична мрежа, објекти који представљају доминанте и оријентире.
- 7.3. У прошлости је често нарушаван интегритет ових целина, радикалним рушењем постојећих објеката и непримереном изградњом нових објеката. У урбанистички формираним зонама мењани су урбанистички параметри а нарочито регулација и парцелација.
- 7.4. Насупрот непримереним интервенцијама, убудуће ће се примењивати принцип “тихе реконструкције”, по следећим подручјима, као што су:
- а) “просторне културно-историјске целине”, у којима ће се вршити ревитализација објеката а у мањем обиму, побољшања и доградња;
 - б) “подручја за обнову”, са стабилизованом регулацијом и парцелацијом, претежно квалитетним грађевинским фондом средње спратности и оформљеним амбијенталним целинама, у којима ће се вршити побољшања, доградња и нова изградња “мањег обима, у складу са амбијентом.

1. Коришћење обновљивих ресурса

- 1.1. Коришћење обновљивих ресурса могуће, је само у границама њихове природне репродукције, односно, право коришћења обновљивих ресурса, могуће је само под условом, да рате њиховог коришћења, не прекорачују рате њихове репродукције.
- 1.2. Обновљиве системе репродукције у природним циклусима имају:
 - а) пољопривредно и шумско земљиште, као извор хране, сировина, биомасе, биодизела;
 - б) вода, као животна потреба живог света и енергетски потенцијал;
 - в) доминантни ветрови, плима и осека, морске струје, као потенцијали за производњу електро енергије.
- 1.3. Неограничени енергетски ресурси су:
 - а) геотермална енергија, која потиче из ужарених маса магме, као извор топлотне и електро енергије;
 - б) космичка енергија, која потиче од сунца, као извор топлотне и електро енергије.
- 1.4. Од великог значаја су водни ресурси и технички системи за њихово мултифункционално коришћење, на регионалном нивоу за:
 - а) снабдевање водом становништва, индустрије и пољопривреде, као ресурса који нема алтернативу;
 - б) производњу електроенергије (акумулације, плима и осека, морске струје);
 - в) ублажавање поплавног таласа у акумулацијама;
 - г) ублажавање загађених вода испуштањем биолошког минимума из акумулација;
 - д) робни и путнички превоз, на пловним рекама и каналима;
 - ђ) транзитни туризам „белом флотом”, на већим пловним рекама;
 - е) излетнички туризам на малим пловним каналима.

2. Коришћење необновљивих ресурса

- 2.1. Коришћење необновљивих ресурса допуштено је само у ограниченој мери. Треба постићи, да и поред опште исплативости привредног раста, дође до апсолутног смањења употребе необновљивих ресурса.
- 2.2. Неопходно је смањивање потрошње необновљивих енергената а нарочито, фосилних, кроз мању специфичну и укупну потрошњу за:
 - а) индустрију и насељске техничке системе, увођењем нових иновативних технологија (“process of charge”);
 - б) грејање, обавезном и врхунском термичком изолацијом постојећих и будућих зграда, укључујући, по потреби, и реконструкцију и замену објеката;
 - в) превоз железницом, која треба да постане носилац путничког и теретног превоза на регионалном и међуградском нивоу;
 - г) локални саобраћај, повећањем удела пешачких и бициклических кретања, у односу на укупан обим саобраћаја;

- 2.3. Вршити супституцију необновљивих енергетских ресурса, кроз развој алтернативних и обновљивих извора енергије, као што су: хидро, геотермална, сунчева и енергија ветра и морске струје:
 - а) приоритетно је активирање неискориштених водних енергетских потенцијала, уз што веће очување природе и предела и изградњу мањих акумулација;
 - б) лежишта термалних вода представљају значајан обновљив енергетски ресурс, који би морао да се користи у већој мери. Могу се добити значајне количине вода високих топлотних пареметара, које би могле да задовоље значајан део потреба за топлотном енергијом.
- 2.4. Рекултивисане површинске копове угља и минералних сировина, као и земљишта ниског бонитета, користити за производњу биомасе и биодизела.
- 2.5. Организовано истраживати лежишта минералних сировина, руда и енергетских ресурса, укључујући нафту, гас и угљеве.

1. Очување капацитета животне средине

- 1.1. Заштита животне средине заснива се на парадигми, да је “здравље део свакодневног живота а не приоритетни животни циљ”.
- 1.2. Заштита животне средине обухвата мере за очување њених капацитета самопречишћавања, односно способности земљишта, вода и ваздуха, за пријем загађења. Те мере су:
 - а) заштита земљишта (катастар загађивача; мониторинг загађивања земљишта; контрола квалитета произведене хране; ограничења употребе хемијских средстава у пољопривреди; контролисана употреба, складиштење и транспорт опасних и штетних материја; контрола квалитета рекултивисаног земљишта за пољопривредну производњу и подизање шума; спречавање загађивања вода за наводњавање; хигијенско депоновање комуналног отпада; рециклажа секундарних сировина; санација деградираног земљишта; превенција ерозионих прореса; санација клизишта);
 - б) заштита вода (катастар загађивача; мониторинг квалитета површинских и подземних вода; елиминисање узрока који могу да угрозе квалитет подземних и површинских вода; заштита изворишта водоснабдевања из алувијалних подземних издани успостављањем заштитних зона и режима санитарне заштите; заштита изворишта водоснабдевања из акумулација у брдским подручјима, спречавањем загађивања у сливу и промена физичких и хемијских параметара воде у акумулацијама; заштита артеске издани, као изворишта водоснабдевања, драстичним смањивањем интензитета експлоатације, односно, коришћењем динамичких резерви воде; ППОВ за већа насеља у целини и за централне зоне мањих насеља; рурална санитација сеоских и мањих насеља; предtretман индустријских отпадних вода; испуштање пречишћених отпадних вода насеља и индустрије у реципијенте низводно од изворишта водоснабдевања; заштита “термоминералних вода, умереном експлоатацијом и обазривим бушењем бунара);
 - в) заштита ваздуха и биосфере (катастар загађивача; мониторинг загађености ваздуха; просторни обухват топлификације и гасификације; обухват коришћења геотермалне енергије за грејање; увођење иновационих технологија у индустрију; пречишћавање отпадних гасова; сузбијање непријатних мириса; измештање транзитног саобраћаја изван насеља изградњом обилазница; повећање учешћа пешачког и бициклистичког саобраћаја у односу на укупан обим саобраћаја; већа оријентација на јавни путнички превоз железницом у приградском и регионалном саобраћају и коришћење енергетике, који не загађују или мало загађују околину).
- 1.3. Трајни и приоритетни задатак је очување капацитета животне средине на целокупном простору и то: плодности пољопривредног земљишта; заступљености аутохтоне флоре и фауне; квалитета ваздуха и биосфере; квалитета и количине подземних и површинских вода за насеља и индустрију; капацитета самопречишћавања земљишта, вода и ваздуха; капацитета обновљивих и резерви необновљивих ресурса.

2. Заштита животне средине од природних и антропогених утицаја

2.1. Заштита животне средине од природних и антропогених утицаја од великог је значаја за безбедност људи и она обухвата:

- а) заштиту од буке и вибрација (катастар извора саобраћајне, индустријске и ресторанске буке; мониторинг извора саобраћајне буке; мониторинг “тепиха буке”, као енергетског дејства више извора буке; сузбијање концентрисаних извора буке и вибрација; ограничења за изградњу због прекомерне буке и вибрација у заштитним појасевима дуж путева и железничких пруга; грађевинске и урбанистичке мере заштите од буке и вибрација).
- б) заштита од јонизујућих зрачења (катастар извора јонизујућих зрачења; мониторинг јонизујућих зрачења; ограничења за изградњу због прекомерног зрачења у заштитним зонама; безбедно складиштење и трајно депоновање отпада као извора јонизујућих зрачења; грађевинске и урбанистичке мере заштите од јонизујућих зрачења);
- в) заштита од елементарних непогода, као што су поплаве, земљотреси и пожари (катастар потенцијалних локација које могу бити угрожене од елементарних непогода; ограничења за изградњу зависно од степена ризика; грађевинске и урбанистичке мере заштите од елементарних непогода);
- г) заштита од природних катастрофа, као што су земљотреси и тектонски покрети велике разорне снаге, чије су последице екстремни таласи на морима и океанима, који се пропадају на велике раздаљине и захватају и копно, на коме стварају пустош (катастар појава природних катастрофа; епифоцентри и узроци природних катастрофа; ограничења за изградњу на подручјима, која могу бити угрожена; успостављање система обавештавања и узбуђивања).

3. Заштита изворишта водоснабдевања

3.1. Потребно је обезбедити довољне количине воде високог квалитета за становање, индустрију и јавне потребе, у складу са одговарајућим нормама потрошње воде:

- а) према Водопривредној основи Републике Србије укупна норма потрошње воде је 600 л/кор/дан, при чему је, за за домаћинства намењено око 230 л/кор/дан, индустрију око 170 л/кор/дан, јавне потребе око 90 л/кор/дан и за губитке око 110 л/кор/дан;
- б) према “фактору цивилизације”, норма потрошње воде за домаћинства и јавне потребе је око 250-350 л/кор/дан;
- в) толерантна норма потрошње воде износи за домаћинства око 150 л/кор/дан и око 100 л/кор/дан за остале потребе, чему одговара укупна норма потрошње воде од око 250 л/кор/дан.

3.2. За регионалне системе водоснабдевања насеља, користе се следеће врсте изворишта:

- а) алувијална изворишта подземних вода;
- б) акумулације у брдско-планинским подручјима и
- в) артеске воде из основног водоносног хоризонта у Војводини.

3.3. Алувијална изворишта подземних вода, која припадају регионалним системима водоснабдевања, функционишу веома добро и дају воду високог квалитета, па треба проширивати постојећа и отварати нова изворишта, првенствено у приобаљу Дунава и Саве. Неопходне су појачане мере заштите и мониторинг квалитета подземних вода, у зонама непосредне и уже санитарне заштите. Ограничити интензитет црпљења воде, нарочито у почетном периоду рада бунара, како не би дошло до исисавања ситних честица из околног тла, већ до њиховог преслагавања и формирања моћног филтра . У случају акцидентних загађења, блокирати и одстранити “путујуће тело”.

- 3.4. Акумулације за регионалне системе водоснабдевања, захтевају појачане мере заштите сливова, које обухватају:
- а) санитацију насеља и посебних објеката;
 - б) размештање фреквентних путева;
 - в) спречавање продора акцидентних загађења;
 - г) ограничења употребе хемијских средстава у пољопривреди и шумарству.
- 3.5. Испитати могућности побољшавања квалитета воде из акумулација:
- а) заменом хлорисања озонирањем
 - б) размештањем водозаврата узводније од зоне и интензивног таложења загађивача.
- 3.6. Третмани артеских вода из основног водоносног хоризонта Војводине данас обезбеђују бактериолошку исправност воде али не могу да сведу хемизам воде у границе максимално дозвољених концентрација, већ се она, током времена, повећава. Неизвесно је, да ли ће вода из ових изворишта, моћи да се доведе у стање, које неће угрожавати здравље становништва. Пре почетка експлоатације изворишта, концентрација хемијских материја била је на граници толеранције. До повећања концентрације хемијских материја није могло доћи споља, јер је ово извориште инкапсулирано у глиненом омотачу. Промене се дешавају у затвореној издани и вероватно су последица: префорсиране динамике црпљења; великог пада притиска и дубине воде; безначајно спорог прихрањивања издани; специфичних физичких и хемијских особина арсена, амонијака, гвожђа, азота, које указују на могућности повећања њихове концентрације, услед промена граничних услова у издани. Густина арсена износи $5,7 \text{ g/cm}^3$, гвожђа $7,8 \text{ g/cm}^3$, амонијака $0,6 \text{ g/cm}^3$. Амонијак је од свих гасова најрастворљивији у води. Екстремно црпљење изазива:
- а) велико снижење нивоа воде и њену турбуленцију, што доприноси покретању талога арсена и гвожђа и убрзаном повећању њихове концентрације у води и
 - б) претварање издани под притиском у слободну издан и “испливљавање” амонијака на површину воде, чиме се повећава његова концентрација са даљим снижавањем нивоа издани.

4. Угроженост животне средине на глобалном нивоу

- 4.1. Угроженост животне средине на глобалном нивоу обухвата:
- а) глобално загревање;
 - б) глобалне климатске промене.

5. Природна ограничења и услови за изградњу

- 5.1. Природна и антропогена ограничења и услови за изградњу објеката су:
- а) изузимање из грађевинског земљишта простора са великим топографским, инжењерско-геолошким, хидрогеолошким, сеизмичким, климатским и другим природним ограничењима;
 - б) уважавање инжењерско-геолошких услова у погледу носивости и стабилности терена;
 - в) усаглашавање техничко-технолошких пројеката са иновативним и еколошким захтевима, који штеде енергенте и не угрожавају животну средину;

- г) ограничавање интервенција на измештању река и у њиховом најужем приобаљу, осим када то захтевају изричити економски, технолошки или саобраћајни захтеви, због могућности поремећаја стабилности речног корита и промене режима површинских и подземних вода;
- д) спречавање активирања плићих клизишта, обарањем нивоа подземних вода, како не би дошло до губитка унутрашњег трења и избегавањем засецања падина, због губитка кохезије;
- ђ) обилажење или премошћавање дубоких и активних клизишта;
- е) у оквиру заштите од поплава: прилагођавање степена заштите садржајима који се штите; изградња насипа и регулациони радови; ублажавање поплавног таласа у акумулацијама и ретензијама; ограничења за коришћење угрожених подручја; безбедно пропуштање поплавног таласа;
- ж) у оквиру заштите од подземних и унутрашњих вода: регулисање режима подземних вода путем евапотранспирације а по потреби и путем дренажних система; одвођење унутрашњих вода у реципијенте; одређивање безбедне коте приземља у односу на екстремне нивое подземних и унутрашњих вода; ограничења за изградњу подземних етажа;
- з) одржавање минималног захтеваног квалитета воде за снабдевање: 1) становништва; 2) индустрије; 3) технолошке потребе; 4) наводњавање; 5) енергетику и друге потребе, што захтева санирање постојећих загађивача;
- и) обезбеђивање највишег степена заштите регионалних и групних изворишта водоснабдевања, од свих дејстава, која би могла да угрозе квалитет вода, кроз рестриктивно коришћење простора у зонама санитарне заштите и умерени режим експлоатације;
- ј) у оквиру заштите вода од загађивања: успостављање интегралне заштите вода; пречишћавање отпадних вода из насеља и из централних зона села у ППОВ; рурална санитација сеоских насеља; повећање малих вода, путем управљања акумулацијама;
- к) интензивирање пречишћавања отпадних вода из домаћинства и предтретман отпадних вода из индустрије, како би се спречило испуштање у водотоке неразградивих и опасних материја, које не могу да прераде ППОВ;
- л) снижавање температуре расхладних вода, пре испуштања у водотоке, како не би био прекорачен њихов капацитет, у погледу топлотног оптерећења.

1. Еколошка одрживост животног простора

- 1.1. Коришћење функција екосистема могуће је само у границама њихових капацитета. При оптерећењу екосистема отпацама и штетним емисијама, рате загађивања морају бити мање од апсорпционих рата,
- 1.2. Еколошке функције простора су вишеслојне и узајамно су повезане. Оне обухватају: земљиште, воде и биосферу, као и целокупан биљни и животински свет и представљају темеље живота. Оне се односе на:
 - а) трајно очување земљишта, вода и биосфере, који представљају типичне целине у којима је настао и развија се живот;
 - б) заштиту животне средине у насељима и пределу, због тежњи да дође до преоптерећења екосистема;
 - в) очување стабилности екосистема, као услова за развој биљног и животињског света и очување биолошке разноврсности;
 - г) заштиту станишта посебних биотинова и угрожених биљних и животињских врста од истребљења;
 - ђ) очување плодности земљишта; аутохтоне флоре и фауне; квалитета и количине подземних и површинских вода и капацитета самопречишћавања земљишта, вода и биосфере;
 - е) примену “safe minimum standards” (заштићени минимум стандарда) нарочито на просторима високог ризика, када је недовољно позната осетљивост екосистема на промене и када постоји могућност иверзибилитета.

2. Смањивање потрошње необновљивих ресурса

- 2.1. Смањивање потрошње необновљивих ресурса и свођење потрошње обновљивих ресурса у границе њихове природне репродукције, нераздвојиво је повезано са еколошком одрживошћу животног простора. Од великог су значаја:
 - а) рационално и штедљиво коришћење обновљивих природних ресурса а нарочито, земљишта и вода, у оквирима њихове цикличке репродукције;
 - б) коришћење алтернативних обновљивих извора енергије, који не производе CO₂, због његовог утицаја на глобално загревање, као што су: хидро и геотермална енергија и енергија Сунца и ветра;
 - в) коришћење биомасе и биодизела;
 - г) смањивање потрошње енергената за грејање, саобраћај и индустрију, увођењем иновативних техничко-технолошких решења.

3. Земљиште за пољопривреду и шуме

- 3.1. Земљиште за пољопривреду има вишеслојне функције и представља: 1) екосистем од чије стабилности зависи живот и 2) природну средину за биљке и микроорганизме а у ширем смислу и за целокупан живи свет.
- 3.2. Земљиште за пољопривреду, као екосистем: 1) омогућава производњу хране; 2) неутрализацију отпадних материја путем апсорпције; 3) разлагање и синтезу органске и неорганске материје; 4) посредује у цикличком кретању вода; 5) акумулира резерве подземних вода.
- 3.3. Земљиште за пољопривреду може се користити за санацијализовану примарну пољопривредну производњу, као што су: 1) салаши за ратарску производњу; 2) фарме за сточарску производњу; 3) рибњаци; 4) стакленици и пластеници; 5) воћњаци; 6) виногради; 7) гајење печурки и сл.

- 3.4. Земљиште за пољопривреду може се користити у неопходном обиму за:
- а) насеља;
 - б) саобраћајну, енергетску, водопривредну, телекомуникациону и комуналну инфраструктуру изван насеља;
 - в) индустријску и занатску производњу, засновану на агроиндустријском комплексу и природним ресурсима у радним зонама у атару;
 - г) туризам и рекреацију;
 - ђ) викенд зоне.
- 3.5. Земљиште за пољопривреду виших бонитетних класа, може се користити и за друге намене, само када је то неопходно и у ограниченом обиму.
- 3.6. Земљиште за шуме има наглашене еколошке, заштитне, рекреативне и привредне функције:
- а) регулише микроклиму;
 - б) повезује насеља са пределом;
 - в) представља средину погодну за здравствено-рекреативне центре, националне паркове, паркове природе, парк шуме, ботаничке баште;
 - г) формира заштитне појасеве око великих загађивача и саобраћајница;
 - д) производи дрвну масу, као сировину за прераду и као енергент.

1. Привредна структура града

- 1.1. Нову привредну структуру карактерисаће супституција секундарних у терцијарне делатности и снажан развој сектора услуга.
- 1.2. У области услуга доминираће:
 - 1) разноврсне трговинске и туристичке услуге; 2) “How-Know” услуге у технолошкој области; 3) бирои; 4) саветодавне услуге блиске производњи; 5) сервисне услуге; 6) услуге за потребе агрокомплекса; 7) одржавање објеката и уређаја становништва.
- 1.3. Успоставиће се “мешовита намена”, становања са услугама, као доминанта а у мањој мери и становања са малим производним погонима, који неће загађивати животну средину, увођењем техничко-технолошких иновација.
- 1.4. Формираће се специјализовани кластери малих предузећа и то:
 - а) потенцијална поља за кластере креативних струка, које ће бити носиоци привредног развоја. То су електронска, машинска, аутомобилска и хемијска индустрија, које ће се заснивати на техничко-технолошким иновацијама;
 - б) разноврсни кластери високо продуктивних и флексибилних малих и средњих предузећа, на бази иновационих технологија из области агро-, дрвно-и метално-прерађивачке индустрије.
- 1.5. У оквиру снажних гравитационих поља око већих регионалних центара, функционално ће се интегрисати појединачне локације у привредне зоне, које ће омогућити: 1) развој великих индустријских система; 2) развој креативних истраживачких центара и 3) интегрисање малих и средњих у велика предузећа.
- 1.6. Радне зоне у насељу и атару омогућиће смештај разноврсне индустријске и занатске производње и услуга, истраживачке центре и комуналне објекте.

2. Функционална структура града

- 2.1. Систем градских центара даје печат функционалној структури града:
 - а) главни градски центар City и секундарни градски центри фомирају у глобалу, централну зону града;
 - б) City представља највише рангиран центар за привредне делатности. Пружа висок ниво понуде из области културе и услуга, као и ексклузивно снабдевање. Располаже значајним културно-историјским наслеђем, амбијенталним целинама из епоха, репрезентативним, често бившим дворским парковима, трговима и другим вредним јавним просторима. Његови садржаји и значај су вишеслојни;
 - в) секундарни градски центри су на раскршћима расподелног прстена око централне зоне града и радијалних магистралних саобраћајних потеза, који се пружају од суседних насеља и обода града, до главног градског центра. У овим центрима преовлађују разноврсне услуге и објекти за снабдевање градског становништва и становништва из гравитационе зоне централног места. Прате их мега-маркети, велики спортски и рекреативни центри и више великих паркова. Структурно су усмерени према главном градском центру, са којим су комплементарни;

- г) локални центри су на најприступачнијим просторима заједница суседства. Преовлађују, у форми групација објеката, који формирају делове уличних потеза. Карактерише их изразито разноврсна структура основних заједничких потреба. То су места свакодневних социјалних контаката између становника. Доминантни су: снабдевање, услуге, одмор и рекреација локалног становништва. Захтевају, у дисперзији, мање паркове и скверове за одмор становништва и за игру деце; рекреацију на води са базенима, објекте и просторе за разноврсну рекреацију; објекте културе; верске објекте; забаву; гастрономију.
- 2.2. Снажно оријентисана на услуге, градска привреда ће захтевати у будућности, још већу разноврсност типова центара и локација. Ови захтеви ће се усмеравати на формирање нових јавних простора и амбијената.
- 2.3. Успешно функционисање система центара, захтеваће повећање саобраћајне приступачности главном градском центру и секундарним градским центрима, увођењем шинских система јавног превоза. При коришћењу локалних центара и објеката за снабдевање и услуге у дисперзији, повећаће се учешће пешачких кретања, у односу на укупан обим саобраћаја:
- а) главне градске центре, по могућству опслуживати железницом, као једном од главних носилаца масовног јавног превоза, коришћењем система: InterCityExpress (ICE), InterRegio (IR), RegionalExpres (RE) и InterCity (IC), као и локалних шинских система јавног превоза;
 - б) секундарне градске центре опслуживати локалним системима јавног превоза, по могућству шинским, који су повезани са железницом, као системом јавног превоза највишег нивоа. Омогућава се и индивидуални превоз у ограниченом обиму;
 - в) прилаз локалним центрима и објектима за снабдевање и услуге у дисперзији, је доминантно пешке и бициклом а могућ је и индивидуалним превозом.
- 2.4. Локације за производне делатности и услуге обезбеђиваће се у радним зонама у насељу и у атару, као и у дисперзији.
- 2.5. Радне зоне и комплекси у атару користеће се за:
- а) индустријску и занатску производњу (прерада ратарских производа, воћа и поврћа; кланице и млекаре; складишта и хладњаче; млинови и силоси; опкарски производи; уређаји за коришћење алтернативних извора енергије; термичка изолација зграда)
 - б) специјализовану примарну пољопривредну производњу (салаши и фарме; стакленици и пластеници; рибњаци; гајење печурки);
 - в) пословање, услуге, рекреацију;
 - г) саобраћајну и комуналну инфраструктуру;
 - д) специјализоване истраживачке центре.
- 2.6. Радне зоне у атару су компактне и активирају се по деловима и у фазама, како би се избегло распарчавање предела. На довољној су удаљености од насеља, како их не би угрожавале али нису ни предалеко, како би се скратили прикључци на саобраћајну и комуналну инфраструктуру и остварило приближавање места становања и места рада.
- 2.7. Претежан део индустријске производње и услуга организоваће се у оквиру малих и средњих погона, на парцелама у модуларном систему. Основни модул је 10 ари. Оквирна величина парцела за мала предузећа је 10 ари за 3-5 радника; за средња предузећа је 10-30 ари за 5-20 радника; за већа предузећа 30-80 ари за 20-50 радника. Салаши и фарме биће такође на парцелама у модуларном систему, са основним модулом од 10 ари.

- 2.8. Индустијска подручја за регионалну привреду и носиоце техничко-технолошких иновација, налазиће се на ободу насеља, између радијалних улазно-излазних путних праваца и тангенцијалних саобраћајница, на које се контролисано прикључују и преко њих упућују на саобраћајнице великог домета. Индустијска подручја окружена су масивом заштитног зеленила.
- 2.9. Капацитети за основно снабдевање и услуге груписаће се у градским центрима и у дисперзији у оквиру “мешовитих намена”.
- 2.10. Подручја за сервисне услуге пружају се линеарно, дуж радијалних саобраћајних праваца, између расподелног саобраћајног прстена и обода насеља.
- 2.11. Подручја за истраживачке и научне центре и велике бирое су у јавном зеленилу, између централне зоне и обода насеља, осим специјализованих истраживачких центара у радним зонама и комплексима у атару.
- 2.12. Уситњене консултантске и интелектуалне услуге прате становање и имају повећану концентрацију у зони насељских центара.
- 2.13. У циљу обезбеђења отворених могућности за развој насеља, потребно је увећати процењене потребе грађевинског земљишта за становање, услуге, производњу и рекреацију:
 - а) у оквиру грађевинског региона насеља, за намене: становање, јавне службе, услуге, снабдевање, производне делатности, истраживачке центре, одмор и рекреацију, јавне саобраћајне и јавне зелене површине, површине за енергетску, водопривредну, телекомуникациону и комуналну инфраструктуру, резерве грађевинског земљишта треба да износе око 20-40%;
 - б) у оквиру грађевинског подручја, које се односи на радне зоне и поједине комплексе у атару за: индустријску и занатску производњу, услуге, специјализовану пољопривредну примарну производњу, туризам, рекреацију, викенд зоне, саобраћајну, енергетску, водопривредну, телекомуникациону и комуналну инфраструктуру, резерве грађевинског земљишта треба да износе око 40-60%.

3. Централна места и заједнице насеља

- 3.1. “Концентрисана децентрализација” означава:
 - а) груписање становништва у хијерархијски и органски систем централних места, који чине: 1) супрарегионални центри; 2) макрорегионални центри; 3) регионални центри; 4) субрегионални центри; 5) градски центри; 6) сеоски центри; 7) примарна сеоска насеља;
 - б) консолидовање “заједница насеља”, као социјалних и привредних система, које чине централна места и “сателитска насеља”, која им непосредно гравитирају.
- 3.2. У зависности од величине и капацитета, централна места имају свој унутрашњи систем центара у коме су размештене заједничке потребе различитих нивоа, које се односе на становништво заједница насеља:
 - а) макрорегионални, регионални и субрегионални центри представљају већа насеља, која имају централну зону, коју чине главни градски центар и секундарни градски центри; локалне центре и “мешовите намене” у дисперзији;
 - б) градски центри представљају мања насеља, која имају зону градског центра, локалне центре и “мешовите намене” у дисперзији;
 - в) сеоски центри се јављају код мањих насеља резбијеног типа и представљају највеће и најприступачније засеоке, који имају мању зону градског центра и “мешовите намене” у дисперзији;
 - г) примарна сеоска насеља представљају села и веће засеоке, са развијеним локалним центром и “мешовитом наменом” у дисперзији.

3.3. У централним зонама, локалним центрима и зонама са наглашеном мешовитом наменом, смањиваће се мобилност и повећаваће се удео саобраћаја, који је сагласан са животном средином (пешке, бициклом, јавним превозом).

4. Доступност заједничких потреба

4.1. “Концентрисана децентрализација” омогућава повећање степена доступности становништву: јавних служби, услуга, снабдевања и производних делатности. У том циљу, од великог је значаја интегрисање заједница насеља на нивоу:

- а) општине, што ће допринети високој доступности основних заједничких потреба;
- б) моћних региона, што ће допринети високој доступности заједничких потреба вишег и највишег ранга.

4.2. Становништво компактних насеља користиће за задовољавање основних заједничких потреба, сопствене капацитете из области услуга, снабдевања и производних делатности, које су компатибилне са становањем. Повећавање приступачности основним заједничким потребама захтеваће реконструкцију коловоза и тротоара у оквиру основне уличне мреже и изградњу бицикличких стаза.

4.3. Становништво насеља разбијеног типа користиће за задовољавање основних заједничких потреба, сопствене капацитете из области снабдевања и услуга, као и одговарајуће капацитете у ближим централним местима. Повећавање приступачности основним заједничким потребама, захтеваће реконструкцију локалних путева, који повезују засеоке, салаше, фарме и радне зоне у атару, са њиховим централним местима и изградњу бицикличких стаза.

4.4. Становништво ће користити капацитете за заједничке потребе вишег нивоа, којима располажу субрегионални и регионални центри. Повећавање приступачности вишим заједничким потребама захтеваће реконструкцију и изградњу путних праваца малог и средњег дмета и изградњу бицикличких стаза, између централних места и насеља, која им гравитирају.

4.5. Становништво ће користити капацитете за највише заједничке потребе, којима располажу макрорегионални и регионални центри. Повећавање приступачности заједничким потребама највишег нивоа, захтеваће изградњу државних путева I и II реда и аутопутева и формирање нових железничких система, који ће повезивати централна места са регионалним центрима и увођење дистрибутивних шинских система, у оквиру већих насеља.

1. Појавни облици туризма

- 1.1. Туризам се јавља у више облика и представља значајну област привређивања а у неким областима и основну делатност. То су:
- а) бањски туризам, у бањским местима, на бази природних лековитих фактора, погодних за лечење и боравак, као што су лековите минералне воде, пеллоиди и локална клима. Обухвата пружање медицинске и физикалне терапије и омогућава одмор и рекреацију током целе године (купање у базенима, рекама и језерима лети и скијање зими);
 - б) рекреативни туризам, у туристичким местима са већим смештајним капацитетима и разноврсним туристичким услугама и облицима рекреације током целе године (купање у базенима, рекама и језерима лети и скијање зими);
 - в) излетнички туризам, у подручјима за одмор и рекреацију у слободном пределу, која представљају претежно, шумско земљиште, као ненарушену природу и по могућству, имају организовану рекреацију (базени за купање, речне и језерске плаже и скијалишта);
 - г) транзитни туризам, у коридорима “романтичних магистрала”, који прате саобраћајнице великог домета и пролазе кроз подручја и насеља, са богатим културним, антрополошким и етно-наслеђем, као што су добра од културног, историјског, уметничког и градитељског значаја, народни обичаји, ношње, изворна музика, фолклор, народна медицина, хомеопатска магија;
 - д) еколошко-рурални и рурални туризам представљају облике рекреативног и излетничког туризма и омогућавају упознавање различитих култура, преко етно-наслеђа.

2. Бање и бањска места

- 2.1. Бање и бањска места развијају се синхронизовано, у складу са принципима одрживости:
- а) бање и бањска места чине јединство и имају заједничке јавне службе и висок ниво саобраћајне приступачности и комуналне опремљености;
 - б) бање и бањска места представљају специфична централна места, која преко туризма доприносе развоју околних насеља;
 - в) трајно се штите и унапређују животну средину, природна и непокретна културна добра, као ресурсе за развој туризма;
 - г) трајно се негују и унапређују лик и особености бања и бањских места, што их чини пријатним и препознатљивим и што доприноси повећавању њихове атрактивности;
 - д) бања располаже разноврсним туристичким услугама, које су у дисперзији и приближене корисницима, чиме добија “мултифункционалну структуру” кроз увођење широког спектра “мешовитих намена” које су компатибилне;
 - ђ) разноврсне бањске услуге омогућавају равномерно коришћење бањских капацитета током целе године. То се нарочито односи на коришћење базена и речних и језерских купалишта лети и блиских скијалишта зими;
 - е) трајно се штите постојећа изворишта минералних вода и организовано се истражују нова лежишта лековитих вода;

- ж) функције бањског места не смеју да угрожавају бању буком, вибрацијама, гасовима, мирисима, отпадним водама и другим штетним дејствима;
- з) бања има заштитну зону у односу на бањско место, пре свега, у односу на агресивне функције, које би могле да изазову поремећаје у екосистему. Заштитну зону формирају парк-шуме и “мешовите намене”, које не угрожавају животну средину;
- и) бања се одликује високим квалитетом јавне расвете а нарочито: улица, пешачких и бициклических стаза, пешачких прелаза и раскрсница, због безбедности у саобраћају. Значајна је и декоративна расвета шеталишта, паркова, фонтана, скулптура и атрактивних објеката;
- ј) у бањи се ограничавају индекси изграђености, проценат заузетости и спратност, како би се очувао квалитет животне средине.

2.2. Бања се саобраћајно одваја од бањског места. Штити се од транзитног и теретног саобраћаја и радикално се смењује моторни у односу на пешачки саобраћај, што условљава:

- а) формирање расподелног саобраћајног прстена око бање на коме се задржавају радијални улазно-излазни путни правци малог и средњег домета. Преко овог система усмерава се циљни саобраћај;
- б) изградњу обилазнице, на већем удаљењу од бање, које имају карактер саобраћајница великог домета и прихватају транзитни саобраћај;
- в) давање апсолутног приоритета пешачком саобраћају;
- г) редуковање на минимум коришћења колских прилаза бањским комплексима и групама објеката. увођењем временских ограничења;
- д) изградњу паркинга за стационаране кориснике бање, у мањим групацијама на ободу бање, заклоњених масивом зеленила, као и изградњу јавних паркинга на прилазима бањи.

2.3. Просторно уређење бање полази од следећих принципа:

- а) бању опасује заштитна зона, у којој се смењују парковско зеленило и локално становање са пансионима и апартманима;
- б) на прилазима бањи, у оквиру бањског места су саобраћајни терминал, саобраћајне и туристичке услуге, који формирају контактну зону бање;
- в) бања је сложена функционална целина, у чијем је језгру бањски парк, са изворима минералне воде и текућим или језерским воденим површинама. Кроз бањски парк иде главна шетна алеја, повезана са садржајима на ободу парка. То су здравствени и рекреативни центар, енклаве јавног зеленила, разноврсне бањске услуге и објекти за смештај;
- г) на ободу језгра бање су здравствени и рекреативни комплекс, парк-шуме, виле, пансиони и апартмани, ресторани, трговина, бутици, галерије, антикваријати, кафеи, посластичарнице и друге бањске услуге. Бањски садржаји се интегришу у мале тргове, пијацете и потезе, који представљају амбијенталне целине;
- д) у другом плану су мањи хотели на пропланцима, уз ивицу шуме и објекти за смештај у домаћој радиности, који имају еколошко-руралне одлике. У суседству су и дворане, као и отворена гледалишта, за културне, забавне и спортске приредбе, затим, супермаркети, трговина, услуге, јавне службе и јавно зеленило;
- ђ) бањски рекреативни центар обавезно има атрактиван аква-центар, са комплексом отворених и затворених базена. Тежити, да групације објеката за смештај и већи хотели, имају секундарне базене за купање;
- е) бање треба да буду добро повезане са ближим скијалиштима.

3. Туристичко-рекреативни комплекси у приобаљу река

- 3.1. Туристичко-рекреативни комплекси у приобаљу река формирају се у средњезрном шљунковито-песковитом алувијалном наносу, који се може очекивати у контактної зони брдско-планинског и низијског простора.
- 3.2. Основна форма комплекса могла би да буде језеро у шљунковито-песковитом наносу, са трајним обарањем нивоа воде у језеру, како би се изазвало дотицање чистих подземних вода, односно обнављање воде у језеру, уз додатну аерацију путем вештачких водоскока.
- 3.3. Оптимални простор за рекреативни комплекс представљало би језеро, полупречника око 1 km, са острвом у средини језера, полупречника око 500 m и појасом око језера ширине 150-200 m, на безбедној коти од плавлјења.
- 3.4. Језеро би имало водену акваторију од око 230 ha и дужину обала, односно плажа, од око 10 km.
- 3.5. На острву, површине од око 70 ха, биле би плаже, базени, угоститељске и друге туристичке услуге. Смењивале би се пешчане плаже, травњаци и шумско зеленило.
- 3.6. У појасу око језера, површине од око 100-150 ha, смењивали би се објекти за смештај, угоститељство, рекреацију и туризам, у мањим групацијама “мешовитих намена”. Смењивала би се туристичка насеља, плаже и рекреација, у масиву јавног зеленила.
- 3.7. Обарањем нивоа воде у језеру, снизиће се и ниво подземних вода на околном простору, што ће побољшати и услове за његово коришћење.
- 3.8. Око језера требало би, оформити ужу зону санитарне заштите, која би обухватала зону депресионог левка, и утврдити мере заштите и режиме коришћења простора, намењеног за туристичко-рекреативни комплекс.

XII ПРИНЦИПИ ОДРЖИВОСТИ БРДСКО-ПЛАНИНСКИХ ПОДРУЧЈА

1. Брдско-планинска подручја и очување екосистема

- 1.1. Брдско-планинска подручја представљају, већим делом, шумско земљиште и располажу великим потенцијалима за развој предела и насеља:
 - а) одржавају екосистем и регулишу климу;
 - б) располажу: 1) резерватима високо квалитетних вода; 2) богатим генофондом; 3) значајном дрвном масом; 4) природним вредностима и културно-историјским наслеђем; 5) значајним хидропотенцијалом; 6) лежиштима термалних и минералних вода; 7) разноврсним минералним сировинама и рудама.
- 1.2. Због деградације низијско-брдских подручја, која је добила акцелерацију, нарочити значај добијају очувани потенцијали брдско-планинских подручја, за задовољавање виталних потреба целокупног становништва и као образац будућег начина живота.
- 1.3. Услови за очување природних потенцијала у брдско-планинским подручјима, углавном су међусобно комплементарни:
 - а) обазрив однос према животној средини, захтева: заштиту природе и изворшта регионалних система водоснабдевања;
 - б) ограничену примену хемијских средстава, захтева: заштиту природе, екосистема, генофонда, пољопривреде и шумарства;
 - в) обнављање постојећих и подизање нових шума, од великог су значаја за: спречавање ерозије земљишта на већим нагибима, стабилизацију режима површинских и подземних вода и одржавање екосистема;
 - г) изградња акумулација комплементарно омогућава: неопходну временску прераспodelу вода за потребе становништва и индустрије, производњу хидроенергије, смањивање поплавног таласа и ублажавање загађивања вода, повећаним испуштањем малих вода, као биолошког минимума;
 - д) квалитет воде за пиће, природну и градитељску баштину, континуирано угрожавају неповољни утицаји, који потичу од: насеља, индустрије, површинских копова угља, јаловишта, флотација, депонија отпада, транзитног саобраћаја кроз насеља.

2. Границе брдско-планинских подручја

- 2.1. Границе брдско-планинских подручја, које се заснивају на природним и топографским условима, имају глобални ниво. Висински положај ових подручја одређује висина од 500 мнм, као горња граница за становање. Минимална висинска разлика, између највише и најниже тачке је 200 м.
- 2.2. Потребно је развијати критеријуме за детаљније утврђивање граница брдско-планинских подручја, на основу структурних и функционалних карактеристика простора и принципа одрживог развоја.

3. Брдско-планинска подручја као животни простор

- 3.1. Смањивати депопулацију, пружањем становништву високог нивоа економских, социјалних и културних. развојних могућности, приближно сличним, као и у развијеним подручјима.
- 3.2. У подручјима, у којима животни и радни услови заостају, побољшавати развојне услове.

- 3.3. Приближавати становништву, у појачаној мери, јавне службе, услуге и снабдевање добрима, побољшавањем саобраћајне приступачности централних места и развијањем "мултифункционалне структуре насеља".
- 3.4. Обезбедити на прихватљивом растојању што ширу понуду могућности за образовање и дошколовавање, како би се становништву пружиле сличне развојне шансе у погледу могућности избора позива, као у развијенијим срединама.
- 3.5. Обезбедити на прихватљивом растојању објекте за основну здравствену заштиту становништва, као и капацитете за негу болесника, покретних и непокретних особа.
- 3.6. Обезбедити на прихватљивом растојању објекте за задовољавање дневних потреба у снабдевању и услугама.
- 3.7. Обезбедити целокупном становништву у довољном обиму воду, енергију, јавни превоз, информације и тежити подизању комуналног стандарда у насељима. Зато треба развијати одговарајућу густину насеља, по могућству и на екстремним положајима и побољшавати саобраћајну и другу инфраструктуру, како би се избегла просторна и социјална сегрегација.
- 3.8. Обезбедити: 1) изградњу регионалних и групних система за снабдевање водом становништва и индустрије; 2) изградњу групних система за одвођење отпадних вода са ППОВ, као и система за поједина насеља и централне зоне малих села; 3) руралну санитацију села; 4) пречишћавање отпадних вода у складу са класом вода реципијента; 5) предtretман индустријских отпадних вода; 6) уређење депонија комуналног отпада на регионалном нивоу; 7) подизање квалитета јавног превоза; 8) подизање нивоа комуналних служби; 9) развој информационих система.
- 3.9. Градити акумулације за снабдевање водом, како би се извршила неопходна просторна и временска прерасподела вода.
- 3.10. Свакодневни живот и дугорочни развој заснивати на природном окружењу, ресурсима, створеним вредностима, традицији и сарадњи са суседним подручјима.
- 3.11. Предности, које за једну општину произилазе из њених регионалних функција и потенцијала, не треба упросечавати.
- 3.12. Усаглашавати структуру насеља са социјалним, еколошким и економским принципима одрживог развоја, као и са просторним могућностима.
- 3.13. Заштита животне средине ставља у средиште пажње очување екосистема, природе и предела од штетних утицаја.
- 3.14. Безбедност животног простора захтева заштиту од елементарних непогода и природних катастрофа.

4. Брдско-планинска подручја као туристички простор

- 4.1. Природне реткости и лепоте предела, културно-историјско наслеђе, бањска и туристичка места, здрава храна и домаћа радиност, представљају битне потенцијале за развој туризма у брдско-планинским подручјима. Њихово укључивање у туристичку понуду, захтева изградњу путева, ради повезивања са туристичким коридорима и туристичким центрима, изградњу комуналне инфраструктуре, уређење села, негу културне баштине, домаће архитектуре и етно-наслеђа.
- 4.2. Највећи значај добија потпуно планска изградња у функцији туризма јер је туризам, често једина шанса за привредни развој брдско-планинских подручја.

- 4.3. При планирању садржаја и капацитета туристичких места и комплекса, неизоставно се морају имати у виду: 1) еколошко оптерећење и еколошки капацитет простора; 2) захтеви очувања природе и предела 3) предности укључивања локалног становништва; 4) уређење насеља и предела; 5) захтеви туриста; б) захтеви за равномерно коришћење капацитета, током целе године.
- 4.4. Проширењем постојећих и изградњом нових туристичких комплекса, не може се нарушавати пејзажни лик предела. Треба користити ниже индексе изграђености и проценат заузетости, како би се формирале растресите групације објеката, утонуле у зеленило. Паркинзи треба да буду, такође, у дисперзији и заклоњени зеленилом. Саобраћајнице, које пролазе кроз шумске масиве, требало би да заузимају коридоре минималне ширине, уз одвојено вођење пешачких стаза.
- 4.5. Сеоска насеља у брдско-планинским подручјима су комплементарна у односу на велике градове и подручја концентрације становништва. Због угрожене животне средине у градовима и замора градског становништва, брдско-планинска подручја треба уређивати и као подручја за одмор градског становништва.
- 4.6. У складу са економским могућностима становништва у агломерацијама, предузимати одговарајуће мере, како би и лошије стојећи део градског становништва био у могућности, да одмор проводи изван места сталног боравка.
- 4.7. Разноврсне туристичке услуге су значајан извор привређивања локалног становништва:
- а) бање су мултифункционалне целине са мешовитом наменом, у којима доминирају смештај, лечилиште и друге туристичке услуге, одмор и рекреација током целе године;
 - б) у туристичким местима доминира рекреативни а у подручјима за одмор и рекреацију, излетнички туризам. То су модалитети еколошко-руралног и руралног туризма, који пружају значајне могућности за привређивање локалног становништва током целе године;
 - в) транзитни туризам прати коридоре са интензивним туристичким токовима и пролази кроз насеља са богатим културним и етно-наслеђем и пријатним амбијентом, што омогућава укључивање локалног становништва у понуду смештајних, угоститељских и других услуга.
- 4.8. Сводити на најмању могућу меру неповољне утицаје рударства и и индустрије на туризам.
- 4.9. Енергично спречавати смањивање вредности и потенцијала за одмор и рекреацију градског становништва, кроз просторну и временску концентрацију туристичког промета и кроз разграђивање простора изградњом викенд кућа и нарушавањем лика насеља и предела.
- 4.10. Предузимати вишестепене мере заштите, ради очувања посебних биотипова, угрожених биљних и животињских врста и карактеристичних делова природе.
- 4.11. У интересу туризма, треба обезбедити слободан приступ јавним добрима и пределима велике лепоте, као што су шуме, брда и обале река и језера.

5. Брдско-планинска подручја као привредни простор

- 5.1. Сваком радно способном становнику обезбедити трајну економску активност, кроз развој пољопривреде и шумарства, индустрије и занатства, услужних делатности и туризма, енергетике и рударства.
- 5.2. Трајна и сигурна егзистенција становништва само тада је осигурана, ако се развија што разноврснија привреда, у оквиру малих погона.

- 5.3. Основни услов за развој ових подручја је развој пољопривреде и шумарства, са ослонцем на индивидуална пољопривредна домаћинства.
- 5.4. Развијати високо продуктивну и еколошку пољопривредну производњу.
- 5.5. У циљу повећања прихода од пољопривреде и шумарства, предвидети појачане аграрне и системске мере.
- 5.6. Спроводити структурна побољшања, у смислу специјализације, како би се повећале конкурентне шансе пољопривреде и шумарства.
- 5.7. Повећавати обим промета у пољопривреди и шумарству, кроз изградњу високо продуктивних прерађивачких погона.
- 5.8. Организовано шумарство је предуслов, да шуме остварују функцију екосистема, регулатора климе, заштите насеља и предела, простора за одмор и рекреацију и извора сировина за прераду.
- 5.9. Градити мрежу атарских путева, за потребе пољопривреде и шумских путева, за потребе експлоатације шума.
- 5.10. Када су мање могућности за развој пољопривреде и шумарства, развијати мале погоне у функцији индустрије, занатства и туризма.
- 5.11. Рударство, индустрију и занатство развијати на бази локалних иницијатива и расположивих ресурса. Посебно узимати у обзир резерве радне снаге, са гледишта стручних квалификација, ограничења која захтевају туризам, пољопривреда и шумарство и могуће неповољне утицаје на животну средину.
- 5.12. Рационалан и штедљив однос према земљишту, води, енергетским ресурсима и минералним сировинама је неизбежан.
- 5.13. Поред рационалног коришћења, захтева се и максимална заштита пољопривредног и шумског земљишта од других намена. Земљиште високог бонитета за пољопривреду и шумарство, може се користити и за друге намене, само када постоје неминовни захтеви за његово изузеће.
- 5.14. Истраживати лежишта термоминералних вода, као ресурса за развој бањског туризма и као алтернативне изворе топлотне енергије.
- 5.15. Истраживати лежишта руда, као извора сировина за индустријску производњу.
- 5.16. Подручја изворишта регионалних и групних система водоснабдевања и лежишта термоминералних вода заштитити, како се не би користила за друге намене, које их угрожавају или које онемогућавају њихово коришћења.

XIII ПРИНЦИПИ ОДРЖИВОСТИ НИЗИЈСКИХ ПОДРУЧЈА

1. Низијска подручја и очување екосистема

- 1.1. Низијска подручја захватају, претежно, простране долине великих река. У тим подручјима концентрисано је становништво, велики градови и агломерације.
- 1.2. Располажу великим природним и антропогеним ресурсима и потенцијалима за развој насеља и повећање квалитета живота, као што су:
 - а) површине за пољопривреду и шуме;
 - б) водни ресурси за снабдевање насеља водом, енергетику и наводњавање;
 - в) тежиште термоминералних вода за лековите сврхе и енергетику;
 - г) минералне сировине;
 - д) системи друмског, железничког, водног и ваздушног саобраћаја;
 - ђ) енергетски, водопривредни, телекомуникациони, комунални и други технички системи.
- 1.3. Располажу великим културним и етнонаслеђем, као и природним вредностима од великог значаја.
- 1.4. Најнасељенији делови низијских подручја су у стању лабилне равнотеже, због угрожености екосистема, па предстоје дугорочне санационе активности на успостављању стабилног одрживог развоја.
- 1.5. Неопходна је сукцесивна санација деградираних делова низијских подручја која је последица:
 - а) прекомерног ширења насеља на рачун квалитетног пољопривредног и шумског земљишта;
 - б) прекомерног загађивања земљишта и вода;
 - в) одсуства рејонизације пољопривредног земљишта;
 - г) преизграђености значајних делова градских простора;
 - д) разграђивања простора на ободу градова;
 - ђ) распарчавања предела услед дисперзије, уситњене и неусклађене изградње саобраћајне и комуналне инфраструктуре, уместо њиховог груписања у “свежњеве”;
 - е) поларизације основних насељских функција: становања, јавних служби, производних делатности, услуга и рекреације.

2. Низијска подручја као животни простор

- 2.1. Подручје интензивне урбанизације генерално ће пратити долинске коридоре.
- 2.2. Предузимати организационе и економско-техничке мере за рационално коришћење простора и одржавање еколошке равнотеже, кроз формирање функционалне мреже насеља и интегралних система саобраћаја и инфраструктуре.
- 2.3. Простор уређивати структурно у функцији одрживог развоја, избалансирано са дејствима природних фактора и уз унапређивање животне средине и заштиту природних и непокретних културних добара.
- 2.4. Велика гравитациона поља око моћних централних места, захтеваће усклађивање развоја појединих делова простора са захтевима ширих простора, а код ширих простора, усклађивање њиховог развоја са захтевима појединих делова простора (принцип “узајамне сарадње”);

- 2.5. Убрзати консолидацију, како преизграђеног, тако и разграђеног простора, што захтева:
 - а) згушњавање насеља у границама умерених и рационалних густина, уз трајну доградњу, замену и обнову (“процесни развој”);
 - б) формирање компактних насеља и спречавање распарчавања предела, кроз дисперзну изградњу (“концентрисана децентрализација”).
- 2.6. Водити рачуна о граничним капацитетима екосистема у насељима и пределу и спречавати прекомерне концентрације становништва у подручјима, у којима је већ угрожен квалитет животне средине.
- 2.7. На блиској удаљености од места становања, гарантовати висок степен обезбеђености јавних служби, снабдевања и услуга, укључујући и комуналне услуге, паркове и објекте за рекреацију.
- 2.8. При димензионисању капацитета јавних служби и осталих “заједничких потреба”, на општинском, регионалном и надрегионалном нивоу, узимати у обзир потребе становништва из одговарајућег гравитационог подручја.
- 2.9. Обезбедити становништво становима, односно, сваком домаћинству стан, који одговара структури његове породице и савременим потребама.
- 2.10. Обезбедити на целокупном простору сличне могућности за образовање. Ускладити систем образовања са друштвеним потребама и развијати систем образовања који пружа становништву могућност ширег избора занимања.
- 2.11. Обезбедити потребан ниво здравствене заштите свих категорија становништва и приближавање ових служби становништву.
- 2.12. Обезбедити целокупном становништву у захтеваном капацитету и квалитету, системе саобраћаја, водоснабдевања, енергетике, телекомуникација, као и комуналне услуге и тежити уједначавању комуналног стандарда у насељима.
- 2.13. Извршити реконструкцију и доградњу друмског саобраћајног система, који обухвата: обилазнице, расподелне прстенове, уличну мрежу, радијалне улазно-излазне путне правце, “путеве малог” и средњег домета, државне путеве I и II реда, мрежу аутопутева, бицикличке стазе.
- 2.14. Извршити реконструкцију и доградњу железничког саобраћајног система, која обухвата: расподелне железничке прстенове, двоколосечне и нове железничке пруге као дијаметралне, електрификацију, сигнално-сигурносна и телекомуникациона постројења, “интервалски ред вожње”.
- 2.15. Заштитити изворишта, која обезбеђују воду високог квалитета и припадају регионалним и групним системима а нарочито, алувијална изворишта подземних вода и акумулације за водоснабдевање.
- 2.16. Одржавати минимални захтевани квалитет воде имајући у виду разне кориснике.
- 2.17. Зоне потребне за ретензирање великих вода не користити за изградњу насеља и индустрије.
- 2.18. Унапређивати лик насеља и предела.
- 2.19. Мере заштите природе и предела треба да имају предност, нарочито тамо, где постоје посебни биотипови и угрожене биљне и животињске врсте од истребљења, као и код подручја посебних лепота и особености.
- 2.20. Различити предели и даље треба да задрже свој специфичан карактер. И код неопходних интервенција у пределу, обавезно примењивати одговарајуће мере и рекултивацију предела.

- 2.21. Обавезно предвидети мере у функцији безбедности животног простора, које захтева заштита од елементарних непогода и природних катастрофа.

3. Низијска подручја као туристички простор

- 3.1. Доминантни облици туризма у низијском подручју су:
- а) бањски туризам, на бази лековитих природних фактора;
 - б) транзитни туризам у већим градовима и у појасу земаљских и трансевропских путева;
 - в) излетишта за одмор градског становништва.
- 3.2. Бање и туристичка места опремати објектима и садржајима за целогодишње коришћење. То су објекти за летњу рекреацију (базени за купање, спортове на води) и зимску рекреацију (скијалишта).
- 3.3. Побољшавати и даље градити опрему и инфраструктуру за туризам и рекреацију, водећи рачуна о укључивању у туристичку понуду природних фактора и културно-историјског наслеђа.
- 3.4. Подручја повољна за одмор и рекреацију штитити и даље развијати, уз повећавање њихове саобраћајне приступачности.
- 3.5. Обезбеђивати локације за бање, на бази постојећих и потенцијалних лежишта термо-минералних и лековитих вода и уз њих формирати нове бањске комплексе.
- 3.6. На рекама и језерима користити могућности за упражњавање спортова на води.
- 3.7. Уређивати и одржавати приобаље река, као посебно погодне просторе за рекреацију и одмор становника градских агломерација и за развој туризма.
- 3.8. Осигурати становништву у туристичким местима и корисницима туристичких услуга, задовољавајућу комуналну опремљеност и ниво снабдевености јавним службама, добрима и услугама.
- 3.9. На ободу градова и у приобаљу река подизати шуме и парк-шуме, због њихове здравствено-рекреативне функције. То је нарочито значајно за рекреативни туризам у туристичким местима и за излетнички туризам у подручјима за одмор и рекреацију, изван насеља.
- 3.10. Водити рачуна о етно-наслеђу и о лику бањских и туристичких места.
- 3.11. Осигурати слободан приступ шумама, рекама, језерима и осталим природним лепотама.

4. Низијска подручја као привредни простор

- 4.1. Нову привредну структуру карактерисаће процес супституције секундарних у терцијарне делатности и снажан развој сектора услуга.
- 4.2. У области услуга доминираће: 1) разноврсне трговинске и туристичке услуге; 2) "How - Know" услуге у технолошкој области; 3) бирои; 4) саветодавне услуге блиске производњи; 5) сервисне услуге; 6) услуге за потребе агрокомплекса; 7) одржавање објеката и уређаја становништва.
- 4.3. Услуге ће, по разноврсности и капацитетима, гарантовати опслуживање становништва и пружаће значајан допринос развоју привреде, користећи структурне могућности, објективне потребе и техничко-технолошке иновације.

- 4.4. Успоставиће се и разгранаће се “мешовита намена”, становање са услугама, као двовалентна структура, при чему ће, највеће учешће услуга у односу на становање, бити у центру и централној зони насеља, мање у секундарним и локалним центрима и најмање у дисперзији, у зонама породичног и руралног становања.
- 4.5. Диференцирани систем градских центара пружаће локације за разне врсте и нивое услуга:
- а) у главном градском центру доминираће култура, репрезентативна трговина, “дворски паркови”, врхунски јавни простори и катедрале које стреме у висине;
 - б) у секундарним градским центрима преовлађиваће снабдевање разноврсним потребама градског становништва и становништва, које граду гравитира од основних и свакодневних до ређих и специфичних потреба;
 - в) у локалним центрима обезбеђиваће се основно снабдевање и услуге, одмор и рекреација градског становништва.
- 4.6. Омогућава се увођење “мешовитих намена”, становања са мањим производним погонима, уз примену иновативних техничко-технолошких решења, које не угрожавају животну средину, у непосредном и ширем окружењу.
- 4.7. Предстоји интензиван развој услуга у градским центрима, који ће захтевати разноврсност типова објеката и локација, што ће, несумњиво, допринети формирању нових јавних простора и амбијената.
- 4.8. У складу са очекиваном привредном структуром, формираће се:
- а) потенцијална поља за кластере креативних струка, које ће бити носиоци привредног развоја. То су електронска, машинска, аутомобилска и хемијска индустрија, које ће се заснивати на техничко-технолошким иновацијама;
 - б) разноврсни кластери високо продуктивних и флексибилних малих и средњих предузећа, на бази иновативних технологија, из области агро, дрвно, и металнопрерађивачке индустрије.
- 4.9. Радне зоне и коралекси у атару, омогућиће индустријску и занатску производњу засновану на: 1) агрокомплексу (прерада ратарских култура, поврћа и воћа; кланице и млекаре; складишта и хладњаче); 2) коришћењу природних ресурса и сировина (керамичарски производи, облоге високих термичких својстава, дрвно-прерађивачка индустрија; 3) израда опреме за коришћење алтернативних извора енергије.
- 4.10. Радне зоне у насељу и атару омогућиће смештај разноврсне индустријске и занатске производње и услуга везаних за агрокомплекс и потребе становништва; просторе за комуналне објекте и инфраструктуру; просторе за истраживачке центре и за испитивања пилот пројеката за увођење техничко-технолошких иновација, као и пилот пројеката за коришћење алтернативних извора енергије.
- 4.11. У оквиру снажних гравитационих поља већих регионалних центара, функционално ће се интегрисати појединачне локације у привредне зоне, које ће омогућити: 1) развој великих индустријских система; 2) изградњу креативних истраживачких центара и 3) интегрисање малих у средња предузећа.
- 4.12. Претежни део производних делатности и услуга одвијаће се у оквиру малих и средњих погона, на парцелама у модулрном систему.
- 4.13. Значајан услов за развој овог подручја је развој пољопривреде, са тежиштем на развоју високо продуктивне и еколошке пољопривредне производње. Предвиђају се појачане аграрне и системске мере, које се односе на структурна побољшавања, у смислу специјализације пољопривредне производње.

- 4.14. Биће неопходно рационално коришћење унутрашњих резерви у постојећим радним зонама, коришћењем слободних локација или локација које захтевају “рециклажу”, имајући у виду њихову комуналну опремљеност и повезаност са насељем и његовим службама.
- 4.15. У густо изграђеним блоковима, који припадају главном градском, и секундарним градским центрима, са повећаном концентрацијом становништва и привредних делатности, ограничиће се индекси изграђености и проценат заузетости и предвиђаће се мањи паркови у дисперзији, како не би дошло до угрожавања животне средине.
- 4.16. Највиши третман даваће се земљишту, као обновљивом ресурсу, који је озбиљно угрожен ширењем насеља и изградњом саобраћајница, великим површинским коповима, ерозијом и поплавама. Захтеваће се рационално коришћење и максимална заштита пољопривредног и шумског земљишта од других намена.
- 4.17. Код површинских копова угља и минералних сировина, обезбедиће се максимална заштита и нега природе, уз обавезну рекултивацију, у циљу враћања првобитној намени.

1. Сеоска подручја као животни простор

- 1.1. Становништву пружити економске, социјалне и културне развојне могућности, сличне онима у развијеним подручјима.
- 1.2. Побољшавати саобраћајну и комуналну инфраструктуру, како би се избегла просторна и социјална сегрегација.
- 1.3. Обезбедити на пешачкој и бициклическој раздаљини избор могућности за образовање и дошколовање, здравствену и социјалну заштиту, снабдевање и услуге, културу, паркове за одмор, затворене објекте и базе за рекреацију и спорт.
- 1.4. Повећавати приступачност сеоског становништва, централним местима регионалног значаја, ради обезбеђивања вишег нивоа заједничких потреба.

2. Сеоска подручја као привредни простор

- 2.1. Развијати пољопривреду и шумарство, као једну од основних предпоставки за трајну и сигурну егзистенцију становништва.
- 2.2. Предвидети појачане подстицајне мере за развој пољопривреде и шумарства и вршити структурна побољшавања, у смислу специјализације и рејонизације.
- 2.3. Развијати мале и средње погоне у области производње и услуга, уз увођење иновативних технологија, које смањују могућност угрожавања животне средине.
- 2.4. Радне зоне у атару омогућиће прераду засновану на агрокомплексу и другу индустријску и занатску производњу.

3. Сеоска подручја као туристички простор

- 3.1. Сеоска насеља развијати као просторе за рурално-еколошки туризам, који ће се користити, првенствено, за транзитни туризам и одмор градског становништва.
- 3.2. Културна добра, етно-наслеђе, природне реткости, лековите воде и повољни климатски услови, представљају битне ресурсе за развој туризма.
- 3.3. Енергично спречавати смањивање вредности простора за одмор и туризам, уз свођење утицаја рударства, енергетике и индустрије на најмању меру.
- 3.4. Предузимати рангиране мере заштите природе и предела, посебних биотипова, угрожених биљних и животињских врста и карактеристичних делова природе.

XV СТРАТЕШКИ ПРИНЦИПИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА САОБРАЋАЈА

1. Принципи одрживог развоја саобраћајних система

1.1. Развој саобраћајних система и система техничке инфраструктуре заснива се на следећим принципима:

- а) саобраћајни и инфраструктурни системи представљају јединство у погледу основне функције и у складу су захтевима одрживог развоја региона и насеља и заштите и очувања екосистема и предела;
- б) саобраћајни системи повезују централна места са насељима која им гравитирају и централна места вишег са централним местима нижег ранга. Омогућавају висок ниво приступачности јавним службама, као и објектима снабдевања и услуга, производних делатности и рекреације;
- в) инфраструктурни системи допремају становништву неопходна добра за живот, путем флуида и електромагнетних таласа; уклањају течне и чврсте отпадке и пружају становништву комуналне услуге, као део заједничких потреба;
- г) неопходна је синхронизација траса путева и комуналне инфраструктуре, као пратеће опреме путева и улица, како би се спречило распарчавање предела и угрожавање екосистема. Изричито се захтева заједничко вођење магистралних енергетских, водопривредних, телекомуникационих и других транспортних водова и то, изван насеља у “свежњевима”, у земљишном појасу јавних путева, а само изузетно, у заштитном појасу јавних путева а у насељима, у регулационом појасу улица;
- д) у циљу искључивања могућности оштећења транспортних водова инфраструктуре од утицаја интензивног саобраћаја, магистрални транспортни водови инфраструктуре постављају се изван насеља у земљишни појас јавних путева нижег ранга а у насељима, у споредне паралелне улице;
- ђ) саобраћајнице изван насеља хармонизују се са пределом, као елементи пејзажа, тако што се њихове трасе и нивелете, хоризонталне и вертикалне кривине, подужни нагиби и прегледност, оптимално уклапају у топографију предела;
- е) саобраћајни и инфраструктурни системи заснивају се на иновативним техничко-технолошким принципима. Код саобраћајница великог домета, од великог је значаја побољшање возно-динамичких, психолошких и безбедносних услова. То се може постићи трасом, која нема међуправце и састоји се од кривина, које се континуално смењују и припадају фамилији “клотоида”. Овакво вођење трасе примењено је 1956. године на аутопуту А 93 Rosenheim-Kiefersvelden. Ради се о осцилаторном кретању, које уводи принцип “попречне циркулације”;
- ж) саобраћајнице великог домета, које пролазе у близини насеља или их делом и пресецају, као и делови основне уличне мреже у насељима великих густина, могу се изводити тунелски на деоницама, које имају транзитни карактер.

1.2. Интегрални саобраћајни систем обухвата:

- а) друмски саобраћајни систем, који чине: 1) путни саобраћајни систем великог домета изван насеља; 2) путни саобраћајни систем средњег и малог домета изван насеља; 3) путни саобраћајни систем на ободу насеља; 4) улични саобраћајни систем у насељима; 5) улични саобраћајни систем у главном градском центру;
- б) шинске системе, као носиоце јавног путничког превоза, на међурегионалном и континенталном нивоу, као и на нивоу великих градова, кроз развој: 1) класичне железнице; 2) система железнице за велике брзине и 3) дистрибутивних система железнице;
- в) повезивање шинских дистрибутивних система јавног превоза на нивоу градова са шинским системима великог домета.

2. Путни саобраћајни системи

- 2.1. Путни саобраћајни системи великог домета изван насеља чине државни путеви I реда и аутопутеви. Овај систем међусобно повезује макрорегионалне и регионалне центре и ове центре са градовима у њиховом окружењу. Преузима даљински транзитни и теретни саобраћај.
- 2.2. Аутопутеви, као путеви великог домета, представљају путеве највећег саобраћајног капацитета и степена безбедности у саобраћају:
 - а) својим великим саобраћајним капацитетом, они повезују делове Европске Уније и макрорегионе;
 - б) имају непроцењив значај за привредни развој регионалних центара;
 - в) доприносе развоју нових привредних структура;
 - г) утичу на смањивање миграција из неразвијених подручја у подручја концентрације становништва;
 - д) прихватају значајан део даљинског саобраћаја;
 - ђ) раздвајају видове саобраћаја, који нису компатибилни;
 - е) доприносе активној заштити животне средине, кроз смиривање саобраћаја.
- 2.3. Путни саобраћајни систем на ободу насеља повезује саобраћајне системе изван насеља и системе у насељу, без мешања локалног и даљинског саобраћаја. Њега чине радијални улазно-излазни путни правци већег домета и обилазнице, преко којих се посредно повезују са уличним саобраћајним системом. Овај систем је значајан за безбедност саобраћаја и заштиту животне средине.
- 2.4. Код аутопутева и обилазница великог домета утврђују се:
 - а) земљишни појас и заштитни појасеви у којима се ограничава врста и обим изградње;
 - б) минимална удаљеност у односу на обод насеља 500 м а изузетно 350 м, што одговара обостраном коридору аутопута;
 - в) грађевинска линија, у случају наслањања на насеље;
 - г) минимални размак између петљи и бензинских пумпи 500 м, како не би била угрожена безбедност у саобраћају. Овај размак је неопходан, како би могло да се безбедно усагласи укључивање и искључивање појединачних возила и возила у колони: 1) која се крећу аутопутем без скретања; 2) која се укључују или искључују са аутопута преко петље; 3) која се укључују или искључују са бензинске пумпе, преко улазно-излазних рампи.
- 2.5. Путни саобраћајни системи средњег домета повезују међусобно градске и сеоске центре и ове центре са насељима у њиховом окружењу.

3. Улични саобраћајни систем у насељима

- 3.1. Улични саобраћајни систем у насељима чине “расподелни прстен око централне зоне”, (којој припадају главни градски и секундарни градски центри) а код мањих насеља “расподелни прстен око центра насеља”. До расподелног прстена долазе улазно-излазни путни правци малог и средњег домета, који се иза прстена настављају као избалансиране градске магистрале, уз редуковање броја веза са расподелним прстеном. Основне функције овог система су: усмеравање циљног саобраћаја према појединим деловима насеља и преузимање теретног саобраћаја, који потиче из насеља и његово упућивање на путеве великог домета.
- 3.2. Улични саобраћајни систем у главном градском центру чине “расподелни прстен око главног градског центра” и радијалне улице, претежно, мањег капацитета, које се на прстену, делом укидају а делом пропуштају, уз снижавање ранга и ограничење режима коришћења. Тиме се омогућава формирање пешачких зона и техничко функционисање главног градског центра.

4. Шински саобраћајни системи

- 4.1. Железница постаје носилац превоза у путничком и теретном саобраћају. Принципи из пројекта “Stuttgart 21” могу да буду основа за развој европских железница. Ови принципи заснивају се на:
- а) формирању расподелног прстена, као једне врсте железничког прстена, који омогућава, да возови из свих правца пролазе као дијаметрални, кроз главну железничку станицу;
 - б) формирању нових железничких система: InterCityExpress (ICE), InterCity (IC), RegionalExpress (RE), EuroCity (EC), StadtExpress (SE), InterRegio (IR);
 - в) увођењу усавршеног “интервалског реда возње”, који омогућава уредне, међусобно усаглашене везе у свим правцима и у краћим временским интервалима;
 - г) задржавање главне железничке станице са свим њеним функцијама;
 - д) изградњу пролазне железничке станице за возове великих брзина, са заустављањем у City-у;
 - ђ) повезивање аеродрома;
 - е) скраћивање времена путовања у регионалном и приградском саобраћају;
 - ж) боље повезивање без преседања;
 - з) избегавање преоптерећених деоница.
- 4.2. Од великог би било значаја, да се испита могућност увођења иновационих техничко-технолошких принципа у решења шинских система јавног путничког превоза, на нивоу градова. То се, првенствено односи на:
- а) увођење шинског расподелног прстена око главног градског центра, вођеног тунелски, који омогућава успостављање дијаметралних линија кроз најзначајније делове главног градског центра;
 - б) повезивање свих сегмената града са главним градским центром и међусобно;
 - в) повезивање са системима међуградске железнице у независним нивоима.

5. Јавни путнички превоз

- 5.1. Јавни путнички превоз између централних места међусобно, која су на прузи, као и између централних места и насеља која им гравитирају, а такође су на прузи, обављаће се железницом, уз примену “park and ride”. Развојем мреже железничких пруга, максимално ће се повећати број насеља, која ће бити прикључена на железницу а нарочито, у подручјима велике концентрације становништва.
- 5.2. Јавни путнички превоз између централних места међусобно, која нису на прузи, као и између централних места и насеља, која им гравитирају, а такође нису на прузи, обављаће се у почетним фазама, аутобусом.
- 5.3. Аутобуски систем јавног превоза засниваће се на “расподелном уличном прстену око централне зоне”, а код мањих насеља, на “расподелном прстену око центра насеља”. На расподелном прстену биће главна аутобуска станица и аутобуска стајалишта, за поједине секторе насеља. Успоставиће се дијаметралне аутобуске линије, које ће све пролазити кроз главну аутобуску станицу.
- 5.4. Аутобуски систем јавног превоза примењиваће се, претежно, за повезивање градских и сеоских центара и примарних сеоских насеља са селима.

6. Фазно унапређивање саобраћајних система

- 6.1. Прва фаза развоја саобраћаја обухвата унапређивање саобраћајних система, као што су:
- а) усмеравање транзитног и теретног саобраћаја у насељима, на алтернативне уличне правце, на ободу насеља;
 - б) раздвајање моторног од пешачког саобраћаја, изградњом и реконструкцијом тротоара;

- в) реконструкција и изградња путева малог и средњег домета, за потребе интерних веза у оквиру заједница насеља;
 - г) изградња најоптерећенијих делова државних путева I и II реда и аутопутева;
 - д) реконструкција раскрсница на путној и уличној мрежи;
 - ђ) реконструкција укрштаја путева и улица са железничком пругом;
 - е) изградња семафоризованих раскрсница на уличној мрежи, са повећаним обимом мешовитог саобраћаја;
 - ж) повећање прегледности у зони раскрсница улица у насељима и на ободу унутрашњих кривина на путевима, уклањањем препрека;
 - з) унапређивање система железничких пруга, на бази техничко-технолошких иновација, ради преузимања највећег дела јавног путничког саобраћаја на свим нивоима (трасе, службена места, објекти, електрификација, сигнално-сигурносна и телекомуникациона постројења);
 - и) изградња квалитетне расвете на путевима између централних места и насеља која им гравитирају, уколико су оптерећени саобраћајем великог интензитета;
 - ј) појачање јавне расвете раскрсница и пешачких прелаза и побољшање јавне расвете у насељима.
- 6.2. Друга фаза развоја саобраћаја обухвата реконструкцију и доградњу саобраћајних система, као што су:
- а) раздвајање локалног од транзитног саобраћаја, изградњом обилазница;
 - б) сређивање уличног саобраћајног система у насељима, који чине “расподелни прстен око централне зоне” и избалансиране градске магистрале, које се настављају на улазно-излазне путне правце;
 - в) реконструкција и изградња државних путева I и II реда и аутопутева, као система путева великог домета;
 - г) изградња путева малог и средњег домета;
 - д) изградња денivelисаних раскрсница државних путева I и II реда;
 - ђ) изградња денivelисаних укрштања путева са железничком пругом;
 - е) изградња денivelисаних укрштања улица, са екстремно великим обимом пешачких токова и моторног саобраћаја;
 - ж) изградња бицикличких стаза у насељима и на саобраћајно преоптерећеним путним правцима;
 - з) даље унапређивање железничких система: 1) расподелни железнички прстенови; 2) дијаметрални железнички правци; 3) унапређен “интервалски ред вожње”.
- 6.3. Трећа фаза развоја саобраћаја обухвата наставак доградње и изградње саобраћајних система, као што су:
- а) сређивање уличног саобраћајног система у главном градском центру, односно у центру насеља, који чине “расподелни прстен око центра насеља” и радијалне улице у наставку градских магистрала, које се делом укидају у центру, а делом се пропуштају, уз снижавање ранга;
 - б) формирање пешачких зона у центру насеља;
 - в) изградња државних путева I и II реда и аутопутева;
 - п) изградња путева малог и средњег домета;
 - д) изградња бицикличких стаза;
 - ђ) интензивна изградња аутопутева, као хелиоцентричних система, на нивоу региона и макрорегиона, који су међусобно повезани чиме прелазе у системе великог домета. Највећа густина аутопутева је на подручју супрарегионалних центара а најмања, у ретко насељеним подручјима;
 - е) интензивна изградња железничких пруга, која обухвата: 1) изградњу расподелних железничких прстенова; 2) изградњу дво-колосечних железничких пруга; 3) проширење мреже железничких пруга; 4) електрификацију железничких пруга; 5) изградњу сигнално-сигурносних и телекомуникационих уређаја.

7. Безбедност у саобраћају

- 7.1. Неопходно је хитно предузимање мера за повећање безбедности у саобраћају, које се односе на унапређивање постојећих и изградњу нових саобраћајних система.
- 7.2. Мере за повећање безбедности у саобраћају односе се на приоритетне радове у оквиру појединих саобраћајних система и нарочито, обухватају:
- а) благовремено уочљив, довољно прегледан и једнозначно разумљив саобраћајни простор;
 - б) изградњу ширих коловоза;
 - в) веће радијусе кривина;
 - г) савремену реконструкцију саобраћајница;
 - д) континуално вођење трасе;
 - ђ) оптичко вођење саобраћајног простора;
 - е) уклапање опасних места или њихово ублажавање;
 - ж) проширење уских грла у регулацији улица и путева;
 - з) раздвајање видова саобраћаја, кроз изградњу тротоара и бицикличких стаза; усмеравање теретног и транзитног саобраћаја на алтернативне правце и изградњу обилазнице око насеља, као трајно решење за измештање теретног и транзитног саобраћаја;
 - и) обезбеђивање рапаве, равне и отпорне површине коловоза;
 - ј) спречавање задржавања воде на коловозу;
 - к) обезбеђивање довољне видљивости путних ознака за вођење пута (ивични стубићи, знаци забране и обавештења);
 - л) обезбеђивање појачане осветљености раскрсница и пешачких прелаза;
 - љ) обезбеђење осветљености путева између централних места и насеља која им гравитирају;
 - м) изградњу семафоризованих пешачких прелаза у зонама концентрације становања и услуга и велике фреквенције пешака, у ритму 150-200 м;
 - н) постављање заштитних ограда на тротоарима или разделним острвима, у зонама кретања пешака у таласима, на подручју насеља;
 - њ) изградњу надземних и подземних пешачких прелаза улица и железничких пруга, са изразито великом фреквенцијом пешака;
 - о) изградњу ниша за аутобусе у насељима и на путевима, обострано, као и пожељно заједно са семафоризованим пешачким прелазима;
 - п) изградњу једноставних раскрсница и улива путева;
 - р) постављање заштитних објеката на деловима саобраћајница опасним од слепања са коловоза, за заслепљивање, дивљачи и стоке, снажних наноса;
 - с) реконструкцију раскрсница путева у нивоу, које су под углом и непрегледне су;
 - т) изградњу денивелисаних раскрсница путева са великим интензитетом саобраћаја;
 - ћ) изградњу сигнално-сигурносних постројења, на укрштајима у нивоу железничких пруга са улицама и путевима;
 - у) изградњу денивелисаних укрштаја железничких пруга са улицама и путевима, у случајевима велике фреквенције саобраћаја;
 - ф) побољшавање прегледности у раскрсницама улица, уклањањем или реконструкцијом објеката, који претстављају препреке;
 - х) побољшавање прегледности у раскрсницама путева и на ободу унутрашњих кривина путева, уклањањем препрека, које умањују прегледност.

1. Урбанистички параметри за коришћење простора у насељима

- 1.1. Урбанистички параметри су комплементарни са наменом грађевинског земљишта у насељима. Они, пре свега, ограничавају интензитет коришћења простора у насељима и усмеравају њихов развој, како се не би смањило, већ повећао квалитет живота.
- 1.2. Урбанистички параметри за ограничавање интензитета коришћења грађевинског земљишта, првенствено, се односе на становање и комплементарне мешовите намене. Мешовите намене се односе на становање са услугама, снабдевањем и јавним службама.
- 1.3. Основни урбанистички параметри су:
- а) спратност објеката(број надземних етажа)
 - б) индекс изграђености(i_{iz})
 - в) индекс заузетости или проценат заузетости(i_{za})
 - г) бруто стамбена површина (m^2 /становнику и m^2/ha)
 - д) густина становања (становника/ ha)
 - ђ) густина станова (станова/ ha)
 - е) број станова (број станова на парцели)
 - ж) величина парцеле (површина m^2)
 - з) слободна површина земљишта (m^2 /становнику и m^2/ha)
 - и) величина домаћинства (број чланова)
- 1.4. Примена урбанистичких параметара је веома сензибилна. Урбанистичке параметре карактерише њихова међусобна повезаност а тиме и синергетско дејство, што може да допринесе високом квалитету животне средине и стабилизацији екосистема у насељима, у случајевима правилног избора вредности параметара. У случајевима примене екстремних вредности урбанистичких параметара, може доћи до дугорочног погоршавања квалитета живота у насељима.
- 1.5. Урбанистички параметри су међусобно зависни и могу се груписати у:
- а) основне урбанистичке параметре, који непосредно или посредно регулишу умерено коришћење простора, квалитет живота и атрактивност насеља. То су: 1) спратност објеката (број надземних етажа); 2) густина становања (становника/ ha); 3) густина станова (станова/ ha); 4) слободна површина m^2/ha ; 5) величина парцеле (m^2);
 - б) варијабилне урбанистичке параметре, широког спектра дејства, који могу да избалансирају основне урбанистичке параметре. То су: 1) индекс изграђености (i_{iz}) и 2) индекс заузетости (i_{za});
 - в) композитне урбанистичке параметре, који шаљу сигнале о дубљим променама економске и социјалне развијености. То су: 1) бруто стамбена површина m^2 / становнику и m^2/ha ; 2) број чланова домаћинства; 3) број станова на парцели.

1.6. Изведене су и аналитичке зависности између основних урбанистичких параметара, са једне и варијабилних и композитних параметара, са друге стране:

$$\text{а) спратност објеката (број надз.етажа)} = \frac{i_{iz}}{i_{za}}$$

$$\text{б) густина становања (становника/ha)} = \frac{i_{iz} \times 10000 m^2 / ha}{\text{брuto стамб.површ.} m^2 / ha}$$

$$\text{в) густина станова (станова/ha)} = \frac{i_{iz} \times 10000 m^2 / ha}{\text{брuto стамб.површ.} m^2 / \text{становн.} \times \text{број.члан.дом}}$$

$$\text{г) слоб.површ.земљ. (} m^2 / \text{становн.)} = \frac{(1 - i_{za}) \times \text{брuto стамб.површ.} m^2 / \text{становн.}}{i_{iz}}$$

$$\text{д) слоб.површ.земљ. (} m^2 / ha) = (1 - i_{za}) \times 10000 m^2 / ha$$

$$\text{ђ) величина парцеле (} m^2) = \frac{\text{број члан.дом} \times \text{број станова на парц.} \times 10000 m^2 / ha}{\text{број становника} / ha}$$

2. Исказивање урбанистичких параметара

2.1. Урбанистички параметри се односе на посматрано грађевинско подручје и исказују се као:

- а) релативни односи између појединих планских величина, као што су: индекс изграђености, који представља однос између бруто површине стамбених етажа и припадајућег грађевинског подручја намењеног становању и индекс заузетости, који представља однос између бруто површине под стамбеним објектом и припадајућег грађевинског подручја намењеног становању;
- б) апсолутне вредности појединих планских величина, као што су: број стамбених етажа, број станова на парцели, број станова домаћинстава;
- в) релативне вредности појединих планских величина по ha, као што су: број становника/ha, број станова/ha;
- г) релативне вредности појединих планских величина по становнику, као што су: бруто стамбена површина у m^2 /становнику, слободна површина земљишта у m^2 /становнику.

2.2. При утврђивању урбанистичких параметара у оквиру припадајућег грађевинског земљишта, као што су: индекс изграђености, индекс заузетости, број становника, број станова, бруто стамбена површина, слободна површина земљишта - потребно је претходно умањити припадајуће грађевинско земљиште за одговарајућу површину саобраћајница за кретање возила. Уколико се то не учини, ови урбанистички параметри постају “виртуелни” и добијају прикривену снагу, коју неће моћи да користе.

2.3. Површине намењене за саобраћај у насељу обухватају: 1) саобраћајнице за кретање возила, које представљају основни елемент интеграције насеља и 2) просторе за стационарање возила са прикључцима као део комуналног опремања земљишта.

- а) површине намењене за улични саобраћај оквирно учествују у бруто површини припадајућег грађевинског подручја на нивоу: 1) зоне око 25-35 %; 2) блока око 20-30 % и 3) парцеле око 15-25 %;
- б) саобраћајнице за кретање возила, оквирно учествују у бруто површини припадајућег грађевинског подручја, на нивоу: 1) зоне око 20-25%; 2) блока око 15-20 % и 3) парцеле око 10-15%;
- в) простори за стационирање возила оквирно учествују у бруто површини припадајућег грађевинског подручја, на нивоу зоне, блока и парцеле, са око 5-10%;
- г) саобраћајнице за кретање возила и просторе за стационирање возила са прикључцима, на нивоу блока и парцеле, могуће је егзактно одредити, на основу урбанистичког плана са елементима детаљне регулације.

2.4. Урбанистички параметри утврђују се за:

- а) претежно хомогене стамбене зоне, намењене за: 1) рурално становање на ободу насеља; 2) породично становање на ободу компактног дела насеља; 3) вишепородично становање на ободу централне зоне; 4) вишепородично становање у централној зони и 5) вишепородично становање у центру насеља;
- б) мешовите зоне намењене за становање, услуге и јавне службе, у којима се издвајају површине за становање применом редукционих фактора на припадајуће грађевинско подручје, који износе: 1) око 0,60 за вишепородично становање у центру насеља; 2) око 0,65 за вишепородично становање у централној зони и на њеном ободу; 3) око 0,70 за породично становање на ободу компактног дела насеља; 4) око 0,75 за рурално становање на ободу насеља.

2.5. Урбанистички параметри одређују се на нивоу блока и парцеле, уз претходно умањење припадајућег грађевинског земљишта, намењеног за саобраћајнице.

3. Специфичне карактеристике урбанистичких параметара

3.1. Сви урбанистички параметри, а нарочито индекс изграђености и индекс заузетости, треба да буду у функцији одрживог развоја насеља и заштите и унапређивања животне средине.

3.2. Избором вредности урбанистичких параметара треба обезбедити рационалну густину становника/*ha* и станова/*ha* и што већу слободну површину земљишта у m^2/ha , како би могли да се уреде паркови за одмор становништва, простори за игру деце и рекреацију и паркинзи за стационирање возила са прикључцима, што ће представљати значајан допринос употпуњавању опремања насеља.

3.3. Густине становника/*ha* и станова/*ha* и слободне површине земљишта у m^2/ha , зависе од индекса изграђености непосредно и индекса заузетости посредно, с тим што један од ових индекса може бити константа а други променљива величина.

- а) константне вредности индекса заузетости од 0,20 и променљиве вредности индекса изграђености у распону 0,20-1,00, које одговарају променљивој спратности од П до П+4, међусобно су зависни и, одређују: граничне густине 31-250 становника/*ha* и густине 10-80 станова/*ha*, као и слободну површину земљишта од 7.000 m^2/ha ;
- б) константне вредности индекса заузетости од 0,30 и променљиве вредности индекса изграђености у распону 0,30-1,50, које одговарају променљивој спратности од П до П+4, међусобно су зависне и одређују: граничне густине 46-375 становника/*ha* и густине 15-125 станова/*ha*, као и слободну површину земљишта од 7.000 m^2/ha ;

в) константне вредности индекса заузетости од 0,40 и променљиве вредности индекса изграђености у распону 0,40-2,00, које одговарају променљивој спратности од П до П+4, међусобно су зависне и одређују: граничне густине 62-500 становника/ха и густине 21-67 станова/ха, као и слободне површине земљишта од 6.000 m^2/ha ;

Табела 1. Изведене густине становника/ха, густине станова/ха и слободне површине земљишта у m^2/ha у зависности од индекса изграђености и индекса заузетости

спратност	индекс изграђености i_{iz}	индекс заузетости i_{za}	слободна површина земљишта m^2/ha	густина становника / ha	густина станова/ха
1	2	3	4	5	6
П	0,20	0,20	8.000	31	10
П+1	0,40	0,20	8.000	67	22
П+2	0,60	0,20	8.000	133	44
П+3	0,80	0,20	8.000	200	67
П+4	1,00	0,20	8.000	250	83
П	0,30	0,30	7.000	46	15
П+1	3,60	0,30	7.000	100	33
П+2	0,90	0,30	7.000	200	67
П+3	1,20	0,30	7.000	300	100
П+4	1,50	0,30	7.000	375	125
П	0,40	0,40	6.000	62	21
П+1	0,80	0,40	6.000	133	44
П+2	1,20	0,40	6.000	267	89
П+3	1,60	0,40	6.000	400	133
П+4	2,00	0,40	6.000	500	167
П	0,80	0,80	2.000	123	41
П+1	0,80	0,40	6.000	133	44
П+2	0,80	0,27	7.300	178	59
П+3	0,80	0,20	8.000	200	67
П+4	0,80	0,16	8.400	200	67
П	1,00	1,00	-	-	-
П+1	1,00	0,50	5.000	167	56
П+2	1,00	0,33	6.700	222	74
П+3	1,00	0,25	7.500	250	83
П+4	1,00	0,20	8.000	250	83
П	1,20	1,20	-	-	-
П+1	1,20	0,60	4.000	200	67
П+2	1,20	0,40	6.000	267	89
П+3	1,20	0,30	7.000	300	100
П+4	1,20	0,24	7.600	300	100

- г) константне вредности индекса изгређености од 0,80 и променљиве вредности индекса заузетости у распону 0,16-0,80, које одговарају променљивој спратности од П до П+4, међусобно су зависне и одређују: граничне густине 123-200 становника/ha и густине 41-67 станова/ha и слободна површина земљишта 2.000-8.000 m²/ha;
- д) константне вредности индекса изграђености од 1,00 и променљиве вредности индекса заузетости у распону 0,20-0,50, које одговарају променљивој спратности од П+11 до П+4, међусобно су зависне и одређују: граничне густине 167-250 становника/ha и густине 56-83 станова/ha и слободна површина земљишта 5.000 – 8.000 m²/ha
- ђ) константне вредности индекса изграђености од 1,20 и променљиве вредности индекса заузетости у распону 0,24-0,60, које одговарају променљивој спратности од П+1 до П+4, међусобно су зависне и одређују: граничне густине 200-300 становника/ ha и густине 67-100 станова/ ha и слободне површине земљишта 4.000 – 7.600 m²/ha
- 3.4. Композитни урбанистички параметри су индикатори промена економске и социјалне развијености. Они могу да најаве вишу фазу развоја или неповољне структурне промене. То може да буде последица пораста стандарда становања, промена структуре стамбених потреба, миграција становништва. Потребно је пратити успорене промене ових параметара.

Табела 2. Процењени композитни урбанистички параметри на нивоу хомогених стамбених зона

хомогене зоне	брuto стамбена површина m ² /становн.	број чланова домаћинства	број станова на парцели
рурално становање на ободу насеља	65	4	1
породично становање на ободу компактног насеља	60	3	2
вишепородично становање на ободу централне зоне	45	3	4
вишепородично становање у централној зони насеља	40	3	6
вишепородично становање у центру насеља	40	3	8

4. Изведени урбанистички параметри

- 4.1. Урбанистички параметри изведени су на нивоу блокова за пет типова хомогених зона, у по три серије, уз потребу умањења припадајућег грађевинског земљишта, за површину саобраћајница за кретање возила.

Табела 3. Изведени урбанистички параметри на нивоу блокова за пет типова хомогених зона, у по три серије

хомогене зоне	спратност	индекс изграђености i_{iz}	индекс заузетости i_{za}	брuto стамбена површина на $m^2/ст$	густ. становања $ст/ha$	слободна површина $m^2/ст$	број члан. домаћинства	број станова на парцели	величина парцеле m^2
рурално становање на ободу насеља	П	0,20	0,20	65	30	260	4	1	1300
	П+Пк	0,25	0,15	65	40	220	4	1	1000
	П+1	0,30	0,15	65	60	180	4	1	650
породично становање на ободу компактног насеља	П+1	0,40	0,20	60	70	120	3	2	850
	П+1+Пк	0,45	0,20	60	75	110	3	2	800
	П+2	0,50	0,17	60	85	100	3	2	700
вишепородично становање на ободу централне зоне	П+2	0,60	0,20	45	135	60	3	4	900
	П+2+Пк	0,75	0,20	45	165	48	3	4	750
	П+3	0,80	0,20	45	180	45	3	4	650
вишепородично становање у централној зони насеља	П+2+Пк	0,75	0,20	40	190	43	3	6	950
	П+3	1,00	0,25	40	250	30	3	6	700
	П+4	1,25	0,25	40	310	24	3	6	600
вишепородично становање у центру насеља	П+2+Пк	0,90	0,25	40	225	33	3	8	1000
	П+3+Пк	1,20	0,25	40	300	25	3	8	800
	П+4+Пк	1,40	0,25	40	350	21	3	8	700

Табела 4. Изведени урбанистички параметри на нивоу блокова за пет типова хомогених зона у препорученим распонима

хомогене зоне	спратност	индекс изграђености i_{iz}	индекс заузетости i_{za}	брuto стамбена површина $m^2/ст$	густ. становника $ст/ha$	густина станов. $/ha$	слободна површина земљишта $m^2/становн.$	величина парцеле m^2
рурално становање на ободу насеља	П – П+1	0,20-0,30	0,15-0,20	65	30-60	8-15	180-260	650-1300
породично становање на ободу компактног насеља	П+1 – П+2	0,40-0,50	0,17-0,20	60	70-85	23-28	100-120	700-850
вишепородично становање на ободу централне зоне	П+2+Пк – П+4	0,60-0,80	0,20	45	135-180	45-60	43-60	650-900
вишепородично становање у централној зони насеља	П+2+Пк – П+4	0,75-1,25	0,20-0,25	40	190-310	63-103	24-43	600-900
вишепородично становање у центру насеља	П+2+Пк – П+4+Пк	0,90-1,40	0,25	40	225-350	75-117	21-33	700-1050

Табела 5. Међусобно усаглашени нивои урбанистичких параметара: спратност објеката, индекс изграђености, индекс заузетости, бруто стамбена површина m^2 /становнику, густина становника/ ha , слободна површина земљишта m^2 /становнику

спратност	индекс изграђености i_{iz}	индекс заузетости i_{za}	бруто стамбена површина m^2 /становнику	густина становника $/ha$	слободна површина земљишта m^2 /становн
П	0,10	0,10	65	15	585
П	0,20	0,20	65	31	260
П	0,30	0,30	65	46	152
П	0,40	0,40	65	62	98
П	0,50	0,50	65	77	65
П	0,60	0,60	65	92	43
П	0,70	0,70	65	108	28
П	0,80	0,80	65	123	16
П	0,90	0,90	65	138	7
П	1,00	1,00	65	154	0
П+Пк	0,17	0,10	65	26	344
П+Пк	0,34	0,20	65	52	153
П+Пк	0,51	0,30	65	78	89
П+Пк	0,68	0,40	65	105	57
П+Пк	0,85	0,50	65	131	38
П+Пк	1,02	0,60	65	157	25
П+Пк	1,19	0,70	65	183	16
П+Пк	1,36	0,80	65	209	10
П+Пк	1,53	0,90	65	235	4
П+Пк	1,70	1,00	65	262	0
П+1	0,20	0,10	60	33	270
П+1	0,40	0,20	60	67	120
П+1	0,60	0,30	60	100	70
П+1	0,80	0,40	60	133	45
П+1	1,00	0,50	60	167	30
П+1	1,20	0,60	60	200	20
П+1	1,40	0,70	60	233	13
П+1	1,60	0,80	60	267	8
П+1	1,80	0,90	60	300	3
П+1	2,00	1,00	60	333	0

спратност	индекс изграђености i_{iz}	индекс заузетости i_{za}	бруто стамбена површина $m^2/становнику$	густина становника $/ha$	слободна површина земљишта $m^2/становн$
-----------	---------------------------------	-------------------------------	---	-----------------------------	---

П+1+Пк	0,27	0,10	60	45	200
П+1+Пк	0,54	0,20	60	90	89
П+1+Пк	0,87	0,30	60	145	48
П+1+Пк	1,08	0,40	60	180	33
П+1+Пк	1,35	0,50	60	225	22
П+1+Пк	1,62	0,60	60	270	15
П+1+Пк	1,89	0,70	60	315	10
П+1+Пк	2,16	0,80	60	360	6
П+1+Пк	2,43	0,90	60	405	2
П+1+Пк	2,70	1,00	60	450	0

П+2	0,30	0,10	45	67	135
П+2	0,60	0,20	45	133	60
П+2	0,90	0,30	45	200	35
П+2	1,20	0,40	45	267	22
П+2	1,50	0,50	45	333	15
П+2	1,80	0,60	45	400	10
П+2	2,10	0,70	45	467	6
П+2	2,40	0,80	45	533	4
П+2	2,70	0,90	45	600	2
П+2	3,00	1,00	45	667	0

П+2+Пк	0,37	0,10	45	82	109
П+2+Пк	0,74	0,20	45	164	49
П+2+Пк	1,11	0,30	45	247	28
П+2+Пк	1,48	0,40	45	329	18
П+2+Пк	1,85	0,50	45	411	12
П+2+Пк	2,22	0,60	45	493	8
П+2+Пк	2,59	0,70	45	576	5
П+2+Пк	2,96	0,80	45	658	3
П+2+Пк	3,33	0,90	45	740	1
П+2+Пк	3,70	1,00	45	822	0

П+3	0,40	0,10	40	100	90
П+3	0,80	0,20	40	200	40
П+3	1,20	0,30	40	300	23
П+3	1,60	0,40	40	400	15
П+3	2,00	0,50	40	500	10
П+3	2,40	0,60	40	600	7
П+3	2,80	0,70	40	700	4
П+3	3,20	0,80	40	800	2
П+3	3,60	0,90	40	900	1
П+3	4,00	1,00	40	1000	0

спратност	индекс изграђености i_{iz}	индекс заузетости i_{za}	брuto стамбена површина $m^2/становнику$	густина становника $/ha$	слободна површина земљишта $m^2/становн$
-----------	------------------------------------	----------------------------------	--	--------------------------------	---

П+3+ПК	0,47	0,10	40	118	77
П+3+ПК	0,94	0,20	40	235	34
П+3+ПК	1,47	0,30	40	352	20
П+3+ПК	1,88	0,40	40	470	13
П+3+ПК	2,35	0,50	40	588	8
П+3+ПК	2,82	0,60	40	705	6
П+3+ПК	3,29	0,70	40	822	4
П+3+ПК	3,76	0,80	40	940	2
П+3+ПК	4,23	0,90	40	1058	1
П+3+ПК	4,70	1,00	40	1175	0

П+4	0,50	0,10	40	125	72
П+4	1,00	0,20	40	250	32
П+4	1,50	0,30	40	375	19
П+4	2,00	0,40	40	500	12
П+4	2,50	0,50	40	625	8
П+4	3,00	0,60	40	750	5
П+4	3,50	0,70	40	875	3
П+4	4,00	0,80	40	1000	2
П+4	4,50	0,90	40	1125	1
П+4	5,00	1,00	40	1250	0

П+4+ПК	0,57	0,10	40	142	63
П+4+ПК	1,14	0,20	40	285	28
П+4+ПК	1,71	0,30	40	428	16
П+4+ПК	2,28	0,40	40	570	10
П+4+ПК	2,85	0,50	40	712	7
П+4+ПК	3,42	0,60	40	855	5
П+4+ПК	3,99	0,70	40	998	3
П+4+ПК	4,56	0,80	40	1140	2
П+4+ПК	5,13	0,90	40	1282	1
П+4+ПК	5,70	1,00	40	1425	0

XVII АНКЕТА О БУДУЋИМ ГЛАВНИМ ЗАДАЦИМА И СТРАТЕШКИМ ПРИНЦИПИМА ПРОСТОРНОГ И УРБАНИСТИЧКОГ ПЛАНИРАЊА

(DISP Nr. 135. 1998. Zürich)

1. **Gerd Albers**, професор за урбанистичко и регионално планирање на Technischen Universität München. Тежишна истраживања: планирање развоја града; теоретске подлоге за планирање; историја урбанизма 19. и 20. века; критичко разматрање просторног развоја града и региона.
 - 1) Тежиће се одрживом просторном развоју, кроз усаглашавање коришћења простора, са функцијама глобалне економије;
 - 2) У порасту ће бити захтеви за координацијом на међурегионалном и надрегионалном нивоу;
 - 3) Тежиће се остваривању полицентричности и мешовитих намена, ради ограничавања мобилности.
2. **Marc Angelil** професор за архитектуру и пројектовање на ETH Zürich. Тежишна истраживања: урбанизам Европе, Азије и САД и стратегије за очување одрживих процеса развоја градова.
 - 1) Будућим развојним процесима градова, управљаће некоординиране снаге;
 - 2) Град се јавља као хибридна творевина и представља скуп фрагментираних просторних захвата;
 - 3) Једни уз друге су различити облици уређења простора, који могу бити у колизији или без међусобних утицаја;
 - 4) Нема кохерентног уређења простора;
 - 5) Тешко су прихватљиви принципи у складу са феноменом хетерогености;
 - 6) Не вршити поправљање квалитета решења, кроз његову прераду.
3. **Martin Bösch**, професор на HSG-Universität St. Gallen за истраживања из области економске географије и просторног планирања. Тежишна истраживања: политика развоја градова; одржив регионални развој; утицаји иновација на простор.
 - 1) Просторно и урбанистичко планирање, суштински прати пројектовање;
 - 2) Пројекат “одрживог” уређења простора не може да се реализује без одговарајуће инфраструктуре, која пружа непроцењиве материјалне предности, са гледишта мобилитета и екологије;
 - 3) Усмеравање планирања измешта се из сфере политике, на тржиште. Из тога следи, да ће се оријентација државног планирања простора у будућности, свести на грубо усмеравање. Фино усмеравање препуштаће се индивидуалним учесницима, водећи рачуна о “стварним” трошковима. То ће захтевати, повећање права индивидуалних учесника, при вредновању комерцијалних интереса.
4. **Andreas Faludi**, професор за просторне политичке системе у Европи Universität Amsterdam. Тежишна истраживања: теорија и историја планирања; просторно планирање у Холандији; европска политика просторног развоја.
 - 1) Ограничења за коришћење локација враћају се у просторно и урбанистичко планирање;
 - 2) Нити се општине, данас, позивају на ограничења која су условљавале, нити је држава последњи извор легитимитета, нити је подручје државе најсвеобухватнији простор погодан за планирање.

5. **Lothar Flinkte**, професор за екологију и планирање предела на Fakultät Raumplanung der Universität Dortmund. Тежишна истраживања: одржив просторни развој; планирање предела; усаглашавање планова са животном средином.
 - 1) Тенденција увођења екологије у просторно планирање, нема одлучујућу предност на свим нивоима планирања;
 - 2) Постоји шанса за обнову аспекта животне средине, кроз филозофију одрживог развоја;
 - 3) Просторно планирање, у много већој мери него до сада, стараће се о простору, као о сопственом ресурсу, па се мора наћи одговор, како зауставити даљи пораст површине за насеља и саобраћај;
 - 4) Централни проблем је захтев за усмеравање потрошње слободних површина, пошто је пренамена биолошко-еколошких слободних површина за насеља и саобраћај, повезана са губитком ресурса.
 - 5) Истовремено, просторно планирање не сме да се посматра као инструмент за спречавање развоја, кроз радикалне редуције употребе слободних површина. Ради се, о разумном усаглашавању постојећих инструмената, са захтеваном политичком вољом.

6. **Hans Flückiger**, професор за просторно уређење на ETH Zürich и члан Академије за Raumvorschung und Landesplanung Hannover
 - 1) Мора се имати у виду, да је просторно планирање у све мањој политичкој територијалној надлежности;
 - 2) Значајни учесници у просторном развоју учествују “без ограничења” и покривају своја дугорочна деловања, све краткорочнијим одлукама;
 - 3) Сви учесници у просторном планирању, заједно, морали би да понуде више просторно одрживих решења;
 - 4) Линеје раздвајања између грађевинских подручја и подручја која нису за грађење, морале би јасније да се потврде и прикажу.

7. **Bernd Hamm**, професор за социологију, насеља и животну средину на Universität Trier. Тежишна истраживања: социјална структура; глобализација; одржив урбанистички и регионални развој.
 - 1) Како могу просторно и урбанистичко планирање, које је у “ропству” глобализације и штедње ресурса, да добију један нови демократски и социјално-правни квалитет;
 - 2) Таква промена просторног и урбанистичког планирања предмет је непрекидне борбе, против сваке немогућности,

8. **Roger Keil**, професор за животну средину и политичке науке на York University Toronto. Тежишна истраживања: политика градова; локалне политике животне средине.
 - 1) Главни задаци планирања произилазе из потребе “скицирања” релевантних дејстава на комплексе, градове и заједнице градова;
 - 2) Планирање мора да се подсети своје критичке, друштвено-теоретске и социјално-покретачке традиције;
 - 3) У овом конзервативном периоду, узмицање јавног сектора од одговорности, може да се реши, само ако се планирање ослања на своје друштвене еманциповане потенцијале.

9. **Dieter Kienst**, професор за архитектуру у пределу на ORL-Institut Zürich. Тежиште планирања у будућности биће усмерено на:
 - 1) Концепт густине града;
 - 2) Концепт природе града.

10. **Hermann Knoflacher**, професор за планирање саобраћаја на Technischen Universität Wien.
- Основни задаци у просторном и урбанистичком планирању су:
- 1) Учити на прошлости;
 - 2) Преуредити конкретне мере за планирање;
 - 3) Раздвојити опште циљеве од реално остваривих.
11. **Klaus Kunzmann**, професор на Universität Dortmund. Тежишна истраживања: културна, економска, институционална и социјална будућност подручја Ruhr.
- 1) Циљеви просторног планирања се усаглашавају а не мењају се;
 - 2) У наредним годинама, брижљиво ће се пратити развој градова и региона и интервенисаће се, када је потребна санација животне средине и културног наслеђа и када појединачни интереси угрожавају социјалне потребе;
 - 3) Потребан је креативан и комуникативан приступ многим задацима у области просторног планирања, а нарочито, на свим нивоима јавних радова,
 - 4) Просторно планирање мора да остане јавни задатак;
 - 5) Планери морају одлучније да побољшавају свој имиџ у друштву. Као мисионари, технократе, контролори и есејисти, немају шансе.
12. **Dieter Läßle**, професор за градску економију на Technischen Universität Hamburg. Тежишна истраживања: развојни процеси и проблеми градских региона у контексту глобализације и еколошко-технолошких структурних промена; испитивање новог логистичког концепта транспорта и његових дејстава на градски и регионални развој; уређење теретног саобраћаја, са гледишта одрживости града и животне средине.

Задњих 20 година, у градовима и регионима, долази до великих социјално-просторних промена:

- 1) Кључну улогу има незапосленост. Међутим, није одлучујућа достигнута квантитативна мера незапослености, него пре свега, њено учвршћивање у облику трајне незапослености и њено повезивање са другим облицима структурних штета, као што су: недостатак станова, крова над главом, потреба у области образовања и стицања квалификација,
- 2) Незапосленост води спирали економске, социјалне и градитељске ерозије, као и учвршћивању сиромаштва, чиме су погођени делови градова и региона;
- 3) Незапосленост утиче на одлагање задатака из области просторног и урбанистичког планирања, од обнове материјално-грађевинских структура, до социјалне и економске ревитализације, организованих иновација, еколошке модернизације, социјалних и културних промена.

Активности у оквиру просторног и урбанистичког планирања постају све диференцираније:

- 1) Сужава се „позорница“ догађаја, на ниво покрајина и комуна, услед јавне економске кризе;
- 2) Продубљује се намена простора, кроз расчлањивање града и региона;
- 3) Јавља се мноштво интермедијалних учесника;
- 4) Долази до поремећаја планско-правних поставки, због приватно-правних аранжмана или због економских интервенција;
- 5) Замењује се планирање “одозго”, политичким формама које су оријентисане на дијалоге, подстицање иновација и увођење сопствене одговорности “испред насеља”;
- 6) Недостају “угледна” планска решења, која би могла убудуће, да представљају “консезнусну концепцију”;
- 7) Диференцира се и индивидуализира се разноврсност живог света и утврђују се дивергентни интереси;

- 8) Јавља се незадовољство у друштву, због повећања регулативе у свакодневном животу и због неусаглашености планова и пројеката.
13. **Martin Lendi**, професор правних наука на ETH Zürich и члан Akademie für Raumforschung und Landesplanung. Тежиште истраживања: теорија права и просторно планирање.
- 1) “Бољезнајући”, који испољавају незнање о будућности, требало би да дигну руке од просторног и урбанистичког планирања;
 - 2) Потребни су нам планери, који знају да се укључе у решавање критичних питања наше будућности и очување диверзитета живог света;
 - 3) Подразумева се увођење у планирање сценарија, концепата и каталога мера, као и поступка међусобне сарадње.
14. **Detlef Marx**, професор DEMA-Consult Regensburg и саветник јавних служби у области урбанистичког и регионалног планирања.
- 1) Повезивање малих општина у регион као нови град, у складу са мотом повећања квалитета живота;
 - 2) Град-регион враћа становнике назад, тако што их ослобађа од терора индивидуалног саобраћаја, кроз његово сузбијање;
 - 3) Разјаснити, шта за град-регион може да буде специфична одрживост;
 - 4) Консензус, у вези специфичних циљева, наглашавати корак по корак, са циљем постизања “трајне” усаглашености са животном средином.
15. **Rudolf Mugli**, директор Schweizerischen Vereinigung für Landesplanung.
- 1) Усагласити, кроз расправу, шта конкретно значи “одржив просторни развој”;
 - 2) Проширити надлежности градског планирања, од нивоа градске општине, на цео функционални град;
 - 3) Приказати задатке на нивоу земаљског развоја, који се могу утврдити консензусом;
 - 4) Побољшати контролу деловања просторно-планских мера.
16. **Franz Oswald**, професор за архитектуру и урбанизам на ETH Zürich. Тежиште истраживања: систем градова Швајцарске; одрживост и одрживо обликовање.
- 1) Имати идеје и посредовати;
 - 2) Стратегије за градску обнову и реконструкцију припремати у општим цртама и о њима водити расправу;
 - 3) Припремати интерне задатке за планирање по областима и интердисциплинарни рад.
17. **Hans Petzold**, професор за развој градова на Instituts für ökologische Raumentwicklung (IOER). Тежишна истраживања: урбанистичка хигијена; градска екологија; планирање градских подручја; еколошки просторни развој; културна димензија одрживог развоја.
- 1) У односу на одржив просторни развој, тежиште је на намени површина, која штеди ресурсе;
 - 2) Сузбијати задржавање субурбије, због смањивања становништва;
 - 3) Драстично редуцирати пораст површина за насеља и саобраћај;
 - 4) У оквиру многобројних принципа за смањење површина за насеља, најзначајнији је мобилизирање просторних потенцијала града, у складу са правичном понудом, са једне стране и са понудом стамбеног тржишта, са друге стране;
 - 5) Посветити посебну пажњу културној димензији одрживог просторног развоја.

18. **Angelo Rossi**, директор Fachhochschule италијанске Швајцарске.
- 1) Грађевинске зоне нису под забраном;
 - 2) У принципу, градња је дозвољена тамо, где може да се добије грађевинска дозвола од општинске или среске службе;
 - 3) У првих пет година, после грађевинске реализације, власник преузима екстерне трошкове, који су произашли из изградње. Ако се ови трошкови појаве касније, они падају на терет службе за издавање грађевинске дозволе.
19. **Willy Schmid**, професор за планирање предела и животне средине на OEL - Institutu Zürich.
- 1) Најновији развој јача тенденцију, да просторно планирање у Европи прерасте у службени задатак;
 - 2) Просторно планирање може да избегне маргинализацију, само ако буде отвореније и иновативније и себе подразумева, као поступак за решавање проблема;
 - 3) Са гледишта планирања предела и животне средине, један од најважнијих задатака следећих година је питање одрживости просторног и урбанистичког планирања. Ту спадају три компоненте одрживости: еколошка, економска и социјална;
 - 4) Одлучујуће је да се одреди, у којој мери, је могућа супституција између појединих ресурса (природних, материјалних, финансијских, људских, социјалних). У ту сврху, утврђују се њихови међусобни односи, који омогућавају вредновање одрживог развоја;
 - 5) За увођење принципа одрживости у просторно и урбанистичко планирање, потребно је припремити одговарајуће индикаторе. Они се заснивају на чињеници, да су просторно и урбанистичко планирање оријентисани, пре свега, на функционалне односе у простору;
 - 6) Да би град постао одржив, он треба да буде у својој функционалној мрежи насеља, што значи, у размени са насељима у залеђу, која располажу различитим глобално распоређеним насељима.
20. **Klaus Selle**, професор за развој градова, пејзажну архитектуру и животну средину на Universität Hannover.
- 1) Повећавањем задатака из просторног односно урбанистичког планирања, потврђује се њихова употребљивост;
 - 2) Дефициту легитимности доприносе промена улоге државе и дерегулација, са једне стране и сумњиве последице планирања, са друге стране;
 - 3) Планирање је у порасту, као средство, које треба да реши проблеме друштвеног или просторног развоја;
 - 4) У опису проблема крије се поставка решења. Потребна су локациона решења за конкретне намене и радијуси њихових утицаја.
21. **Klaus Semsroth**, професор на Fakultät für Raumplanung und Architektur der Technischen Universität Wien.
- Два проблемска подручја међусобно су повезана и њихово решавање спада у важне задатке просторног и урбанистичког планирања;
- 1) Развој насељских структура у окружењу градова, током дужег времена, води континуалном повезивању града и његовог окружења - градови се распадају;
 - 2) Јавни простори у градовима још се спасавају. Поставља се питање, где леже корени промена, које ће изазвати значајан преокрет. Имамо ли шансе, да утичемо на промену тренда;
 - 3) Принципи решавања проблема из ових области, непосредно су међузависни;
 - 4) Смањивање потрошње простора, развој нових форми мобилности и разматрање структурних граница комуналне инфраструктуре, представљају прве значајне принципе за решавање проблема.

22. **Erika Spiegel**, професор на Technischen Universität Hamburg - Harburg. Тежишна истраживања: град; животна средина; техника.
- 1) Границе реализације планова, важније су од садржајних одредби;
 - 2) Већи део погрешних предлога и значајних политичких губитака у области просторног планирања у задњим деценијама, резултат је прецењености њихових могућности, да спроведу своје концепте и моделе.
23. **Herta Tödtling-Schönhofer**, руководилац подручја истраживања и менаџмента на Oesterreichischen Institut für Raumplanung. Тежишна истраживања: европска регионална и просторна развојна политика; менаџмент истраживачких пројеката; технолошка и иновациона политика; концепција и превођење транснационалног кооперационог програма у просторни развој.
- 1) Коначно решити представу о спроводљивости планова;
 - 2) Због ширења Европске Уније на исток и европских интеграција, развојне процесе држати отвореним за нове могућности развоја.
24. **Marco Venturi**, професор за урбанизам на Istituto Universitario di Architettura di Venezia.
- 1) Диференцирање старих тешкоћа;
 - 2) Консолидовање нових линеарних урбаних структура;
 - 3) Покушај грађења целина из фрагментираних елемената.
25. **Michel Bassand**, професор за архитектуру на L'Ecole polytechnique federale de Lausanne. Тежишна истраживања: метрополизација; политике урбанизације; промене у простору; јавни простори.
- 1) Тежиште урбанистичког планирања односи се на анализе великих промена у урбанизму, на основу којих ће се изводити решења за елиминацију проблема;
 - 2) Метрополизација се састоји од скупа радикално нових појава. Она има импликације на урбанизацију и мондијализацију;
 - 3) Градове са милион и више становника, због енормне величине и мултикомуналних потреба, прате економске, социјалне и културне тешкоће. Долази до врло великих социјалних неједнакости, еколошких криза и фрагментације простора.
26. **Laurent Bridel**, професор за уређење простора и хуману географију на L'Université de Lausanne. Тежишна истраживања: управљање природним ризицима; јавни путнички саобраћај; регионални развој Швајцарске; проблеми развоја Африке и Латинске Америке.
- 1) У перспективи је управљање природним ресурсима, водом, ваздухом и земљиштем;
 - 2) У перспективи је и управљање великом мобилношћу;
 - 3) Планираће се опрема, односно намештај града и његових центара;
 - 4) Биће неопходно решавање последица социјалне и економске неједнакости.
27. **Clara Cardia**, професор за урбанистичко планирање и историју урбанизма на Politecnico of Milano и на The University of Geneva.
- Студира архитектуру и Urban Design на Columbia University и историју урбанизма на L'Ecole Polytechnique Federale of Lausanne. Радила као консултант у Швајцарској, Италији, Северној Африци и Блиском Истоку.
- Урбанистичко планирање:
- 1) Проблем физичке и социјалне кохезије наших градова;
 - 2) Проблем распадања виталности и квалитета живота у нашим градовима;
 - 3) Премештање урбанистичког планирања из физичког подручја и његово приближавање социјално-физичком планирању;

- 4) Развој нових метода планирања, интегришући знање и радне капацитете корисника и инвеститора града.

Регионално планирање:

- 1) Питање мобилности захтева заштиту животне средине;
- 2) Развој је разумљивији од новог феномена дисперзног града, његових вредности, трошкова и назадовања.

28. **Christophe Girot**, пофесор на L'Ecole Nationale Superieure du Paysage de Versailles.

- 1) Вратићемо се на врло једноставне геометријске моделе;
- 2) Радићемо чешће на моделима, који одговарају урбаној стварности.

29. **Mark Jerzombek**, професор историје архитектуре на Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, USA.

- 1) Редифинисање урбанизма, у смислу унутарње модификације је принципно питање. То нису “решења”, која се заснивају на примени компромиса, који имају снагу капиталистичке стварности.

30. **Michel Rey**, генерални секретар Communaute d'etudes pour l'amenagement du territoire (CEAT), Lausanne. Тезишне активности: настава, истраживања, експертизе, заштита животне средине и економија.

Данашње преокупације у вези уређења простора су:

- 1) Рефлексија, по прилици, на последице кризе јавних финансија и враћање улоге државе на концепцију и финализацију уређења простора;
- 2) Импакт за уређење простора: мобилности становништва, растућих добара, сервиса и информација;
- 3) Интеграција дугорочног развоја у концепцију и праксу уређења простора;
- 4) Конкуренција и комплементарност између руралног и урбаног простора (нестајање разлика или појава нових регионалних разлика и зависности).

31. **Pierre-Alain Rumley**, професор за менаџмент на L'Ecole polytechnique federale, Lausanne, Тежишна истраживања: архитектура, грађевинарство и рурална изградња.

- 1) Боље упознавање проблема у области просторног развоја, кроз истраживачки рад;
- 2) Боље интегрисање перспективе у уређивање простора;
- 3) Трагање за решењима компензације штета или остваривања добити, као последицама просторних захвата.

1. Aengevelt, Lutz: Wiederbereitung von Gewerbe - und Industrie­flächen für private Träger und Eigennützer, Informationen zur Raumentwicklung, Bonn, 1986.
2. Autzen, Rainer (Becker, Heidede) Schafer, Rudolf: Aufgaben künftiger Stadterneuerung, Informationen zur Raumentwicklung, Bonn, 1986.
3. Albers, Gerd: Entwicklungslinien der Raumplanung in Europa seit 1945, DISP Nr. 127, Zürich, 1996.
4. Albers, Gerd: Die Ziele der Raumplanung und die Charta von Torremolinas, DISP Nr. 87, Zürich, 1987.
5. Baugesetzbuch (BauGB): Erstes Kapitel - Allgemeines Städtebaurecht; Erster Teil. Bauleitplanung; Erster Abschnitt - Allgemeine Vorschriften; Zweiter Abschnitt - Vorbereitender Bauleitplan ("Flächennutzungsplan"); Dritter Abschnitt - Verbindlicher Bauleitplan ("Bebauungsplan"); Zweiter Teil bis Siebter Teil; Fundstelle BGBl I 1960.341; Bonn.
6. Bächtold, H.(Both, P.) Herr, E.(Koch, M.): Raumplanung für ein Europa der Regionen, DISP Nr.104, Zürich, 1991.
7. Beyklein, Bernhard: Städteteilanalyse, Hamburg, 1986.
8. Blanc, Jean-Daniel: Die Stadt - ein Verkehrsinferno, Leitbilder Städtischer Verkehrsplanung und Verkehrspolitik in Zürich, Chronos Zürich, 1996.
9. Bullinger, -Dieter: Flächenrecycling - Strategie und Instrumente, Informationen zur Raumentwicklung, Bonn, 1986.
10. Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit: Geld vom Staat fürs Energiesparen - Ueberblick über die zahlreichen Förderprogramme von EU, Bund, Ländern, Kommunen und Energieversorgungsunternehmen, die auf eine nachhaltige Energieversorgung und besseren Klimaschutz zielen; Berlin, 2002.
11. Büsch-Lütj, Dr. Christiane (Dürr, Dr, Hans-Peter) Langer, Hans: Oekologisch nachhaltige Entwicklung von Regionen; Politische Oekologie, Sonderheft 4. München, 1992.
12. "СЕМАТ" (Европска конференција министара одговорних за регионално планирање): Водећи принципи за одржив просторни развој европског континента; усвојено на 12. заседању Европске конференције министара одговорних за регионално планирање, 7-8. септембра 2000. у ХанOVERу.
13. Чолић, Мр Ратка: Партиципативно планирање, Задужбина Андрејевић, Београд, 2004.
14. DB Projekt GmbH Stuttgart 21: Das Synergiekonzept "Stuttgart 21". Ergebnisse des Vorprojekts; Verbesserungen im Schienenfernverkehr Verbesserungen in Region 1 und Nahverkehr; Städtebauliche Chancen für Stuttgart; Umweltverträglichkeit, Broschüre "Das Synergie - Konzept Stuttgart 21, Stuttgart 1996.
15. Erdre, Janos: Nutzungsstrukturen in der Stadt Zürich 1970-1-80. DISP Nr. 87, Zürich, 1987.
16. Friedmann, John: The future of the urban habitat, Washinton, 1983.
17. Friedrich, Sabine (Kutzia, Susanne) Fischer, Cristoph (Osvald Franc) Vacconi, Peter: Umbau des Wohnens - Werkstattbericht aus einem transdisziplinären Forschungsprojekt, DISP Nr. 129, Zürich, 1997.

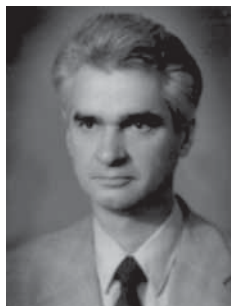
18. Führer, Urs (Kaiser, Florian): Multilokales Wohnen - Psychologische Aspekte der Freizeit - Mobilität, Bern, 1994.
19. Gerhard, Bahr (Jürgen, Meldau) Gerald, Rosenthal: Raumordnung über Landesgrenzen hinweg - Beispiel der Freien und Hansenstadt Hamburg, Raumforschung und Raumordnung, Heft 1-2, Hannover, 1978.
20. Grundlagen der schweizerischen Raumplanung: Raumplanung und Landschaft, Institut für Orts – Regional - und Landesplanung der Eidgenössischen, Technischen Hochschule Zürich, Zürich 1981.
21. Grundzent, Klaus (Sieverts, Thomas): Innovationen als Chance - Planungsansätze für neue Stadterweiterung, DISP Nr. 122, Zürich, 1995.
22. Hall, Peter (Gracey, H. Drewett) R. Thomas, R: The Containment of Urban England, Vol. 1: Urban and Metropolitan Growth Processes, London, 1973.
23. Hamm, Bernd: Globalisierung, Stadtentwicklung, Segregation, DISP Nr. 131, Zürich, 1997.
24. Huber, Benedikt: Wesen und Tendenzen der heutiger Leitbilder, DISP Nr. 96, Zürich, 1989.
25. Heusser, Sibille: Umgang mit Stadtgeschichte in der Planung, DISP Nr. 96, Zürich, 1989.
26. Јанић, Др Миодраг: Политика одрживог развоја људских насеља, саобраћај у градовима, бр 2, Београд 1996.
27. Канцеларија за придруживање Европској Унији, Влада Републике Србије и Француско-српски форум за просторно планирање и регионалне политике: Перспектива просторног развоја Европске Уније, Париз, 2002.
28. Kaufmann, Albert: Die Bevolkerungsentwicklung in der Städtischen Agglomerationen Oesterreich 1951-1981, DISP Nr. 73, Zürich, 1983.
29. Klaus, Philip: Freizeit in alten Industriearealen, zwischen Selbsthilfprojekt und Marketingskonzept, DISP Nr. 121. Zürich, 1995.
30. Klinge, Werner: Konfliktbewaltigungsstrategien der Berliener Bauverwaltung in der verbindlichen Bauleitplanung, DISP Nr. 131. Zürich, 1997.
31. Klotz, Arnold: Der neue Wiener Stadtentwicklungsplan 1994. DISP Nr. 119. Zürich, 1994.
32. Knoflacher, Hermann: Fussgänger - und Fahrradverkehr - Planungsprinzipien, Böhlau Verlag Wien, Köln, Weimar, 1995.
33. Lendi, Martin: Sachprinzipien eines nachhaltigeren Verkehrsrecht: 1) Die breitere Fragestellung; 2) Strategie der Nachhaltigkeit; 3) Indikatoren /Kriterien; 4) Rechtliches Instrumentarium; 5) Mobilität; 6) Raumspezifische Besonderheiten; 7) Grundzüge der Zusammenführung von Verkehrs- Raumordnungs- und Umweltpolitik. DISP Nr. 135, Zürich, 1998.
34. Lendi, Martin: Städtebauliche Gestaltungsvorgaben aus rechtlicher Sicht, DISP Nr. 103, Zürich, 1990.
35. Matti, Werner: Strukturprobleme und Entwicklungstendenzen in monozentrischen und polyzentrischen Stadtregionen, Stuttgart, 1972.
36. Mayer, Hans-Norbert / Siebel, Walter: Neue Formen Politischer Planung - IBA Em-scher Park und Expo 2000. Hannover, DISP Nr. 134, Zürich, 1998.
37. Marx, Detlef: Normative Bemerkungen zum Inhalt einer Europäischen Raumordnungspolitik, DISP Nr. 105, Zürich, 1990.

38. Министарски састанак о урбаном развоју и територијалној кохезији у Леипцигу 24. и 25. свибња 2007: Леипцишка повеља о одрживим европским градовима, Леипциг, 2007.
39. Oesterreichische Raumordnungskonferenz (OEROK): Zweiter Raumordnungsbericht: I) Wichtige Angeben über die räumliche Entwicklung Oesterreichs; II) Tätigkeiten der OEROK 1974-1977; III) Tätigkeiten des Bundes; IV)) Tätigkeiten der Bundesländer; V) Tätigkeiten der Gemeinden; VI) Beiträge von Interessenvertretungen, Schriftenreihe Nr. 14, Wien, 1978.
40. Oberste Baubehörde im Bayerischen Staatsministerium des Innern: Autobahnen in Bayern - Aütobahn A-94 München-Mildorf-Simbach, München, 1984.
41. Oberste Baubehörde im Bayrischen Staatsministerium des Innern: Landschaftspflege im Strassenbau - Richtlinienbeispiele: Perspektivbilder; Bildervergleiche; Rastplätze; Verpflanzungen; Alleen; Neugeschaffene Biotipe; Gestaltete Uferaauern; Das neue Grün verhindert gut die Strassen mit der Landschaft, München, 1983.
42. Oberste Baubehörde im Bayrischen Staatsministerium des Innern: Radwege an Strassen des Ueberörtlichen Verkehrs im Bayern; Fahrradverkehr; Bedeutung des Radwegebau; Strassenbaulast und Finanzierung, München, 1984.
43. Oberste Baubehörde im Bayrischen Staatsministerium des Innern: Strassenbau und Verkehrssicherheit - Ein Beitrag zum Europäischen Jahr der Strassenverkehrssicherheit, München, 1986.
44. Presse - und Informationsamt, Städtplanungsamt, Deutsche Bahn AG und Drees & Sommer: Projekt "Stuttgart 21". Ergebnis der Machbarkeitsstudie; Die Planung der Fahrwege im Stadtgebiet; Städtbauliche Eckwerte; Die Entwurfsvorschläge; Beilage im Amtsblatt der Landeshauptstadt Stuttgart, Nr. 3, Stuttgart, 1995.
45. Pernice, Dietrich: Monocentrische und polycentrische Regionen, Archiv für Kommunalwissenschaft. Nr. 11, 1972.
46. Радосављевић, Зоран; Чолић, Мр Ратка; Јоксић, Милица: Планирање простора као претпоставка развоја бања Србије; Прилог стратегији развоја бањских и климатских места Србије; Стратешки оквир развоја бања /бањског туризма; Бањски туризам генератор развоја локалних заједница; Нови приступи: квалитет урбаног окружења, концепт атрактивности и мешовитих нарнена, Министарство за капиталне инвестиције, Београд, 2005.
47. Радовић, Др Дгрко: Оглед о заснивању одрживог развоја. Нови универзитетски кампус као нови град; Идеје о слојевима као метода за пројектовање градских простора; Ка решењу геометрије, активности и значења места, Урбанизам.
48. Raumordnung (ROG): Abschnitt 1: Allgemeine Vorschriften (Aufgabe und Leitvorstellung der Raumordnung; Grundsätze der Raurnordnung; Begriffbestimmungen; Bindungswirkungen bei besonderen Bundesmassnahmen); Abschnitt 2 bis Abschnitt 4. Fundstelle BGBI, Bonn, 1997.
49. Републичка агенција за становање: Нацрт закона о социјалном становању, Београд, 2005.
50. Ringli, Helmut; Schlöth, Lucas: Raumplanung und die Entwicklungstendenzen im Det ailhandel - Tendenzen; Unerwünschte Auswirkungen auf Raum und Mobilität; Bisherige Raumplanung mit weniger Erfolg; Neue Chancen für strategiegerechte Entwicklungen; Ganzheitliche, strategierechtes Standortgefüge; Auswertung der Standorte i den Innenstädten; Ganzheitlich Anlagen am Standtrand; Telematik als Chance für Spezialgeschäfte und Kleinläden; Aufgaben für die Raumplanung, DISP Nr. 135, Zürich, 1998.
51. Rio Declaration on Environment and Development and AGENDA 21; Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-4 June 1392.

52. Roth, Alfred: Die Behandlung von Planungsfragen in Rahmen der CIAM, DISP Nr. 96, Zürich, 1989.
53. Rusterholz, Hans; Scherer, Otto: Aus Fabriken werden Wohnungen - Erfahrungen und Hinweise, Bundesamt für Wohnungswesen, Schriftenreihe Wohnungswesen, Bern, 1988.
54. Суботић, Снежана: Планирање у Берлину између радикалних урбаних визија и прагматичности - Принципи урбано-архитектонске обнове, Урбанизам.
55. Scholz, Roland; Mieg, Harold; Weber, Olaf Stauffacher, Michael: Socio-psihologische Determinanten nachhaltigen Handels, DISP Nr. 153, Zürich, 1998.
56. Sieverts, Thomas: Europäische Veränderungen und raumliche Konsequenzen, DISP Nr. 105, Zürich, 1990.
57. Schneider, Hans: Neue Landschaftsverträglichkeitsprüfung (LVP), DISP Nr. 87. Zürich, 1987.
58. Spiegel, Erika: Neue Haushaltstypen, Frankfurt - Main, Campus Verlag 1986.
59. Tank, Hannes: Stadtentwicklung -Raumnutzung - Stadterneuerung, Göttingen, 1987.
60. Thierstein, Alain; Walser, Manfred: Stein der Weisen, oder mögelpackung - Sustainable Development als Strategie für Regionen, DISP Nr. 125, Zürich, 1996.
61. Thierstein, Alain: Tatort Region - Myten der Entwicklungshinterfragen, DISP Nr. 131, Zürich, 1997.
62. Томић Велимир: Синтеза плана намена и коришћења простора у Нацрту просторног плана СР Србије из 1982. Републички секретаријат за урбанизам, стамбене и комуналне делатности СРС, Београд, 1982.
63. Томић Велимир: Изграђеност терена и могућност реконструкције стамбеног фонда у Београду, Завод за комуналну и стамбену далатност града Београда, кн. 1, Београд, 1978.
64. Томић Велимир: Три фазе у развоју Београда - сажимание око језгра, настајање сложене структуре насеља и даљи токови консолидације, Завод за урбанизам града Београда, Београд, 1985.
65. Томић Велимир: Хуманизација живота у граду, Завод за урбанизам града Београда. Београд 1985.
66. Томић Велимир: Велике техничке системе и огромне резервисане просторе око градова, морамо свести у разумне границе - Расправа за "округлим столом" у Сталној конференцији градова и општина Југославије, Комуна, година XXX, број 1, Београд 1983.
67. Томић Велимир: Основни задаци и будући статус просторног планирања - Расправа за "округлим столом" у Сталној конференцији градова и општина Југославије, Комуна, година XXXVI, бр. 6, Београд 1989.
68. Томић, Велимир: Нови талас у урбанистичком планирању – Остваривање глобалног пројекта одрживог развоја, Градови, година ИИ, број 3-4, Београд, 1996.
69. Томић Велимир: Основни акценти развојног плана Беча из 1994. - Полицентрично ширење града; Унутрашње ширење града; Поновна афирмација развојних осовина, Градови, година II, број 1, Београд, 1995.

70. Томић Велимир: Обликовање насеља, Култура 011, Младеновац 1996.
71. Томић Велимир, Карапеша, Живојин, Чолић Мр Ратка: Могућности унапређења постојећег модела планирања на нивоу локалног стратешког плана - 1) Констатације о елаборатима генералних планова; 2) планови за усмеравање управљања простором; 3) Принципи одрживог развоја; 4) Флексибилност планова; 5) Откривање и очување духа места; 6) Глобализација; 7) Природа / наука; 8) Струка; 9) Одговорност највећег; 10) Улагач у развој; 11) Отпор средини; 12) Злоупотреба; 13) Учење кроз суочење; 14) Вредносни систем; 15) Технологија: оруђе или оружје; 16) Губитак мере, Министарство за капиталне инвестиције, Београд.
72. Томић Велимир: Просторно и урбанистичко планирање у функцији одрживог развоја, Право, година XIII, број 6. Нови Сад 1996.
73. Umlauf, Jozef: Beitrage zur Stadt - und Landesplanung, Camilo Sitte Fonds, Wien, 1977.
74. Vatter, Bernhard: Ganzheitliche Planung - Versuch einer neuen metodischen Ansatzes zur komunalen Siedlungsplanung, DISP Nr. 103 Zürich, 1990.
75. Vinci, Ignacio: Интегрални приступ локалном економском и територијалном развоју - 1) Промене у односу између економија и територије; 2) Од хијерархијског модел а ка моделу управљања на више нивоа; 3) Нова регионална политика ЕУ; 4) Структурни фондови и политике локалног развоја; 5) Интеграциони захтеви у политикама локалног развоја; - у оквиру Семинара о алатима и методологијама ЕУ за локални и регионални развој у Београду 2006.
76. Waber, Beat: Stadtanalyse auf der Grundlage von Gesellschaftsanalyse - am Beispiel Städtebaulicher Lettbilder, der Nachkriegzeit, DISP Nr. 125. Zürich, 1996.
77. Wachter, Daniel: Nachhaltige Entwicklung – Folgerungen für die schweizerische Bodenpolitik, DISP Nr. 124, Zürich, 1996.
78. Wiener Gemeinderat: Leitlinien zum Wiener Verkehrskonzept - 1) Ausgangslage; 2) Verkehrspolitische Grundsätze; 3) Handlungsprinzipien; 4) Hauptziele; 5) Schwerpunkte; 6) Ordnungssystem; Heft 4 der Sonderreihe zum neuen Wiener Verkehrskonzept. März 1993.
79. Wiener Stadtregierung: Strategieplan für Wien 2004 - Qualität verpflichtet innovationen für Wien - 1) Wien in Europa und in der Region; 2) Perspektiven für Wirtschaft und Arbeit; 3) Forderung von Wissenschaft, Bildung und Kultur; 4) Sicherung von Natur - und Städt Raum; 5) Entwicklung der Lebens - und Umweltaualität; Band Nr. 32. in der Serie „Werkstattberichte“ der Wiener Stadtplanung, Wien, 2000.
80. Wiener Stadtregierung: Städtentwicklung plan für Wien 2005 - 1) Циљеви и принципи на регионалном нивоу; 2) Контекст за развој града; 3) Подручје деловања; 4) Елементи привредног концепта; Band Nr. 33 in der Serie „Werkstattberichte“ der Wiener Stadtplanung, Wien, 2001.
81. World Commision on Enviroment and Development (Brundtland – Commision): Our Common future, Oxford, 1987.
82. Würzer, Rudolf: Das Österreichische Raumordnungskonzept, DISP Nr. 77. Zürich, 1984.

БИОГРАФИЈА

Велимир Ж. Томић је рођен 19.11.1931. године у Лазаревцу. Похађао је VI мушку гимназију у Београду, Грађевински факултет у Београду је завршио 1957. године. Завршио је и Школу резервних официра инжењерије у Карловцу.

- 1957- 1964.** године је радио као одговорни пројектант у "Дунав- Тиса- Дунав", пројектовао бродске преводнице и уставе.
- 1964- 1969.** године је радио као шеф комуналног одсека у Заводу за комуналну и стамбену делатност Београда, на решавању угрожености од поплава, снабдевању водом, уклањању чврстих отпадака, програмирању инфраструктуре и могућностима реконструкције и ширења града.
- 1969- 1982.** године је био директор Сектора за генерално планирање у Урбанистичком заводу града Београда и радио на синтези ГУП-а Београда из 1972. године, руководио израдом Планова друштвено- економског и просторног развоја Београда за период 1976- 1985. и 1981- 1990. године, Изменама и разрадом ГУП-а из 1985. године, посебно Генералних решења саобраћаја и комуналне инфраструктуре. Као члан тима стручњака, које је окупило Министарство за урбанизам РС, 1981- 1982. године је извршио синтезу намена површина у Нацрту Просторног плана Републике Србије.
- 1982- 1985.** године је као саветник Министра у Министарству за урбанизам, стамбено-комуналне делатности и заштиту животне средине руководио израдом Планова за санацију и посебно развојем водоснабдевања подручја Копаоника погођеног земљотресом.
- 1985- 1988.** године је био помоћник Министра у Министарству за водопривреду где је радио на унапређивању Основа дугорочног снабдевања водом у Србији, планирању и реализацији регионалних система снабдевања водом и унапређивању водоснабдевања у неразвијеним подручјима.
- 1988- 1991.** године је радио као помоћник Министра у Министарству за урбанизам, стамбено- комуналне делатности и заштиту животне средине где је вршио координацију израде просторних и урбанистичких планова за општине Прешево, Медвеђу, Бујановац, поплављене општине на југу Србије, Санџачке општине и неразвијене приграничне општине. У овом периоду је радио и на унапређивању Закона из области уређења простора, грађевинског земљишта и изградње.
- 1991- 1997.** године радио у Урбанистичком заводу као саветник Директора.
- 1988- 2008.** године у континуитету радио као председник или заменик председника Комисије за стручну контролу просторних и генералних планова.
- 2003.** године му је додељена Велика награда УУС "Емилијан Јосимовић" за животно дело.